

**T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**İŞİTME ENGELLİ BİREYLERİN DİYANET
İŞLERİ BAŞKANLIĞININ SUNDUĞU DİN
HİZMETLERİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

MEHMET YÜCE

İZMİR-2022

**T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**İŞİTME ENGELLİ BİREYLERİN DİYANET
İŞLERİ BAŞKANLIĞININ SUNDUĞU DİN
HİZMETLERİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

MEHMET YÜCE

DANIŞMAN: DOÇ. DR. İSMAİL ARICI

İZMİR-2022

YEMİN METNİ

Tezli yüksek lisans tezi olarak sunduğum "*İşitme Engelli Bireylerin Diyanet İşleri Başkanlığının Sunduğu Din Hizmetlerine Yönelik Görüşleri*" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

14/01/2022

Mehmet YÜCE

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

İŞİTME ENGELLİ BİREYLERİN DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ SUNDUĞU DİN HİZMETLERİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ

Mehmet YÜCE

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Bu çalışma, işitme engelli bireylerin Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından sunulan din hizmetlerine ilişkin görüşlerini ele almaktadır. Araştırmanın temel amacı, işitme engelli bireylerin sunulan hizmetlere ilişkin görüşlerini yansıtmak, din hizmetlerine erişimde ve bunlardan yararlanmada karşılaştıkları sorunları tespit etmek ve karşılaşılan sorunlarla ilgili kişi ve kurumların görüşlerini belirlemektir. Araştırma, nitel desen üzerine kurgulanmıştır. Araştırmada görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini İzmir ilinde yaşayan 30 işitme engelli birey ve 5 ilde görev yapan İl Engelli Koordinatörleri oluşturmaktadır.

Araştırma bulgularına göre; “işitme engelli bireylerin, Diyanet İşleri Başkanlığının sunduğu din hizmetlerinden yeterince faydalanamadığı, sunulan hizmetlere ulaşma zorluğu çekildiği, işitme engellilerin dinimizi ve dinin gereklerini öğrenme noktasında birçok sorunla karşılaştığı, din görevlilerinin işaret dili yetkinliğinin bulunmaması sebebiyle kendileriyle iletişim sıkıntısı çektikleri, sosyal medya ve diğer medya kanallarında işitme engellilere yönelik din hizmetlerinin yetersiz bulunduğu, işitme engellilere yönelik din hizmetlerinin daha aktif bir şekilde sürdürülmesi gerektiği” sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İşitme engellilik, Diyanet İşleri Başkanlığı, din hizmetleri, din ve engellilik.

ABSTRACT

Master Thesis

Mehmet YÜCE

**Opinions of Hearing Impaired Individuals on Religious Services Provided by
the Presidency of Religious Affairs**

İzmir Kâtip Çelebi University

Institute Of Social Sciences

Department of Philosophy and Religious Studies

This study deals with the opinions of hearing-impaired individuals on religious services offered by the Presidency of Religious Affairs. The main purpose of the research is to reflect the opinions of hearing impaired individuals about the services offered, to identify the problems they face in accessing and benefiting from religious services, and to determine the opinions of individuals and institutions related to the problems encountered. The research is a study in which the interview technique, one of the qualitative methods, is used. The sample of the study consists of 30 hearing impaired individuals living in İzmir and Provincial Disabled Coordinators working in 5 provinces.

According to the research findings; "Hearing-impaired individuals do not benefit enough from the religious services offered by the Presidency of Religious Affairs, they have difficulty in accessing the services offered, the hearing-impaired face many problems in learning our religion and the requirements of religion, they have communication difficulties due to the lack of sign language competence of religious officials, social media and other media channels. It has been concluded that religious services for the hearing impaired are insufficient and religious services for the hearing impaired should be continued more actively.

Keywords: Hearing disability, Presidency of Religious Affairs, religious services, religion and disability.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	İİİ
ÖZET	İİ
İÇİNDEKİLER.....	V
TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ.....	Vİİİ
KISALTMALAR	İX
ÖNSÖZ.....	X
GİRİŞ	1
Araştırmanın Problemi	1
Araştırmanın Amaç ve Önemi.....	3
Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları	3
İlgili Araştırmalar.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1. Engellilik Olgusu ve İşitme Engellilik	6
1.1. Engellilik Nedenleri ve Türleri.....	7
1.2. İşitme Engellilik ve Sebepleri:	10
2. Tarihte Engellilik ve Toplumların Engellilere Yaklaşımı	12
3. Dinlerde Engellilik	15
3.1. İslam Dininde Engellilik.....	16
3.2. Diğer Dinlerde Engellilik.....	18
4. Diyanet İşleri Başkanlığı ve Din Hizmetleri	21
5. Diyanet İşleri Başkanlığının Engellilere Yönelik Hizmetleri.....	25
6. Diyanet İşleri Başkanlığının İşitme Engellilere Yönelik Sunduğu Hizmetler	29

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli	32
Araştırmanın Evren ve Örneklemi	33
Veri Toplama Araçları ve Uygulanması	33
Verilerin Analizi	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

1. Diyanet İşleri Başkanlığının Faaliyetleri	38
1.1. Diyanet İşleri Başkanlığının Engellilere Yönelik Faaliyetlerine İlişkin Bulgular	38
1.2. Diyanet İşleri Başkanlığının İşitme Engellilere Yönelik Faaliyetlerine İlişkin Bulgular	41
2. İşitme Engellilerin Diyanet İşleri Başkanlığından Hizmet Aldığı Kişi ve Kurumlara İlişkin Bulgular	43
3. Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmetlerinin İşitme Engellilere Katkılarına İlişkin Bulgular	44
3.1. Kişisel Katkılarına İlişkin Bulgular	45
3.2. Grupsal Katkılarına İlişkin Bulgular	45
3.3. Toplumsal Katkılarına İlişkin Bulgular	47
4. Diyanet İşleri Başkanlığının İşitme Engellilere Yönelik Hizmetlerinde Karşılaşılan Sorunlara İlişkin Bulgular	47
4.1. Kurumsal Yapıya İlişkin Sorunlar	48
4.2. Hizmet Veren Kişilere İlişkin Sorunlar	50
4.3. Hizmet Verme Usullerine İlişkin Sorunlar	53

SONUÇ VE ÖNERİLER

1. SONUÇ	55
2. ÖNERİLER	58
KAYNAKÇA	60

EKLER.....	65
EK.1.MÜLAKAT SORULARI	66
(İŞİTME ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK).....	66
EK.2.MÜLAKAT SORULARI	67
(İL ENGELLİ KOORDİNATÖRLERİNE YÖNELİK)	67
EK.3.ETİK KURULU ONAY BELGESİ.....	68
ÖZGEÇMİŞ.....	72

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 Engellilik Türleri.....	8
Şekil 2. Araştırmanın Yöntemi.....	36
Şekil 3. İşitme Engelli Bireylerin Görüşlerine Dair Temalar.....	37
Şekil 4. Diyanet İşleri Başkanlığının Engellilere Yönelik Faaliyetleri	38
Şekil 5. Diyanet İşleri Başkanlığının İşitme Engellilere Yönelik Faaliyetleri ...	41
Şekil 6. İşitme Engellilerin DİB'den Hizmet Aldığı Kurumlar	43
Şekil 7. DİB Hizmetlerinin İEB'e Katkıları.....	44
Şekil 8. DİB'in İEB'lere Yönelik Hizmetlerinde Karşılaşılan Sorunlar.....	48

KISALTMALAR

DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
İE	: İşitme Engelli, İşitme Engellilik
İEB	: İşitme Engelli Bireyler
İEK	: İl Engelli Koordinatörü
KK	: Kur'an Kursu
TİDDKS	: Türk İşaret Dili Dini Kavramlar Sözlüğü
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
vb.	: Ve benzeri
vs.	: Vesaire

ÖNSÖZ

Engel kavramı genel olarak 3 (üç) farklı model ile incelenmektedir. Bilinen en eski model medikal modeldir. Bu model engeli bir hastalık veya travmanın neden olduğu kişisel bir problem olarak görür. Sosyal model ise engeli toplumsal olarak ele alır. Bu modele göre engel toplumun insanları izole etmesi ve engellemesiyle oluşmaktadır. Söz konusu duruma insanların tavırlarının ve uygun olmayan çevrenin sebep olduğunu savunur. Biyopsikososyal model ise her iki modeli birleştirerek standart bir dil meydana getirir. Bu modele göre ise engel bir süreklilik üzerinde evrensel deneyimdir. Dünya Sağlık Örgütü engellilik tanımında bu modeli benimsemiştir.

Esasen her üç modelde de belirtildiği üzere engel bireyin ve toplumun meydana getirdiği dinamik bir süreçtir. Toplumların engel ve engelliye bakışı kadar engelinin de kendisi ve toplum ile olan deneyimleri bu süreci meydana getirmektedir. Nitekim 1800'lü yılların ortalarına kadar görme engellilerin de Avrupa'da lanetli ve uğursuz olarak tanımlandığı, Afrika ve Güney Amerika'da engelli çocukların vahşi hayvanları avlamak için yem olarak kullanıldığı çalışmalarda belirtilmektedir. Günümüzde engellilerin sosyal yaşamda kendilerine yer bulabildiğine şahitlik etsek de gerek çalışma hayatında gerekse diğer faaliyetlerde bu katılımın arzulanan düzeyde olmadığını görmekteyiz. Engellilerin çevresine inşa edilmiş görünmez duvarlar bu yüzyılda da ne yazık ki varlığını sürdürmektedir. İnsanlık tarihi ile birlikte ortaya çıkan engellilik, günümüz toplumlarında da devam eden dezavantajlı bir durumdur.

Çalışmamızın konusunu dezavantajlı gruplardan biri olan işitme engellilerin Diyanet İşleri Başkanlığının sunduğu hizmetler hakkındaki görüşleri oluşturmaktadır. Çalışmamızın temel amacı; Diyanet İşleri Başkanlığı'nın işitme engelli bireylere yönelik sunduğu din hizmetlerinde karşılaşılan sorunları tespit etmek ve değerlendirmektir. Araştırmanın temel amacına bağlı olarak; sunulan hizmetlerden haberdarlık, hizmet alınan kişi ve kurumların değerlendirilmesi, sunulan hizmetlerde yaşanan problemler de alt amaçlar olarak belirlenmiştir. Çalışma temelde nitel desen üzerine kurgulanmıştır. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yöntemine uygundur. Çalışmamızın ilk bölümünde literatür tarama tekniği

kullanılmış, engellilik ve DİB hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise işitme engelli bireylere ve il engelli koordinatörlerine yönelik hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış mülakat soruları yoluyla veriler toplanmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler detaylı olarak incelenmiş ve kategorize edilerek benzer konular kodlanmıştır. Bu kodlar daha sonra temalar haline getirilmiş ve betimsel analiz yoluyla yorumlanmıştır.

Bu çalışmanın kişisel temelinde çocukluk dönemimde işitme engelli abim ile gidilen Cuma namazlarında, Cuma hutbelerini kendisine işaret diliyle anlattığım zaman aklıma takılan bir soru yatmaktadır. “Peki bir işitme engelli yalnız başına gittiği Cuma namazında hutbeyi nasıl anlayacak?” Şüphesiz o günlerden bugüne Diyanet İşleri Başkanlığı hutbe de dahil olmak üzere bir çok konuda engellilere yönelik din hizmetlerini oldukça geliştirse de bu hizmetler hakkında engellilerin görüşlerinin alınması eksikliklerin veya olumlu yönlerin görülmesinde fayda sağlayacaktır.

Yapılan her akademik çalışma türlü zorluklar ile harcanan uzun zaman ve emeklerin neticesinde ortaya çıkmaktadır. Kapısını çaldığım ilk günden çalışmamın son gününe kadar ilgisini ve bilgisini benden esirgemeyen değerli danışman hocam Sayın Doç. Dr. İsmail ARICI, birçok sıkıntı yaşadığım bu süreçte beni kolumdan tutup kaldıran ve motive ederek çalışmalarına ışık tutan kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Mehmet BAHÇEKAPILI, akademik disiplini, bilgisiyle ve ayrıca çalışmamın her anında yaptığı yönlendirmelerle bana örnek olan Sayın Dr. Öğretim Üyesi Safinaz ASRİ başta olmak üzere bana ilk harfi öğreten ilkokul öğretmenimden bugüne kadar üzerimde hakkı bulunan tüm hocalarıma şükranlarımı sunuyorum. Çalışma süresince onlara ayırmam gereken vakitlerinden feragat eden ailem ve dostlarıma teşekkür ediyorum. Son olarak yoğun bakımda kendisine müjdelediğim bu çalışmamı görmeye ömrü vefa etmeyen biricik babamı rahmetle anıyorum.

Mehmet YÜCE

İzmir-2022

GİRİŞ

Bu bölümde; araştırmanın problemi, amacı, önemi, kapsam ve sınırlılıkları ile konuyla ilgili yapılan araştırmalar sunulmuştur.

Araştırmanın Problemi

Engellilik, doğuştan veya sonradan uzuvlarının bir ya da birkaçını yitiren insanlar için kullanılan tıbbi bir terim olmakla beraber toplum arasında kısıtlı, yetersiz şeklinde de ifade edilen bir kavramdır. İnsanlık tarihinin hemen her döneminde engelliler eksik bireyler olarak tanımlanmış ve birçok temel hak ve hürriyetten yoksun bırakılmışlardır. İnsanla beraber var olan ve yaşayan bir gerçeklik şeklinde karşımıza çıkan dini inanç ve değerlerin temel amacı, insanın huzur ve mutluluğunu sağlamaktır. Bu nedenle engelli ya da engelsiz, dinin herkese hitap eden ve kuşatan bir yönü vardır.¹ Dinin her bireyi kuşatan bu yönü engellilerin kendilerini değerli hissetmelerini sağlamaktadır.

Engellilik, insanlık tarihinin başladığı günden günümüze kadar gelmiş olan sosyal gerçekliklerindedir. Her toplum kendi içerisinde engelliliğe farklı anlamlar yüklemektedir. Bu sebeple engelliliğin tanımları toplumlara göre farklılıklar göstermektedir. Engellilik tanımı evrensel bir zemine oturtulmak istense de engelliliğin tıbbi, sosyolojik, hukuki ve dini yaklaşımları sebebiyle söz konusu farklılıkların giderilemediği görülmektedir.

Engelliliğe dair bilinen en eski tutumlar dini ve kültürel görüşlerin etkisiyle oluşmuştur. Söz konusu görüşler ahlaki unsurlarla değerlendirmeye dayanmakta, engellilik kişinin Tanrı'ya karşı işlediği suçların sonucu olarak görülmüştür. Hatta engellilik, engellinin şahsen kendisinin veya ailesinin kötü davranışlarının sonucu olarak görülmüş, bazen de Tanrı'nın bu konuda bir tercihi olduğu yaklaşımı ile

¹ Mehmet Bahçekapılı, "Biyopsikososyal Açından Dinin Engellilik ve Farklı Sağlık Problemleri Üzerindeki Etkisi," Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi,1 (2016): 21.

değerlendirilmiştir.² Örneğin Antik Yunan’da bir bebek kör, zihinsel veya bedensel engelli ise nehre atılarak öldürülmüştür.³ Yine aynı şekilde Sparta Uygarlığında yeni doğan bir bebek halkın toplandığı bir yere götürülür ve toplumun ileri gelenleri tarafından fiziksel uygunluk açısından değerlendirilirdi.⁴ Yunanlılar ise engelli bebekleri utanç kaynağı olmaları sebebiyle Olympos’tan aşağı kayalıklara fırlatmıştır.⁵

İlkelerinden birisi “Engelli, kimsesiz, yaşlı, yoksul, hükümlü ve tutuklu gibi ilgi ve desteğe muhtaç vatandaşlarımızın yanında olmayı din hizmetinin ayrılmaz bir parçası kabul etmek” olan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın engellilere yönelik hizmetleri her geçen gün artmaktadır. Bu hizmetler kişilerin engel durumuna göre şekillenmekte, hizmet veren personellerin eğitimleri de bu hususlar dikkate alınarak yapılmaktadır.

Sahip oldukları sosyolojik, psikolojik, kültürel ve eğitim özellikleri itibari ile herhangi bir engeli bulunmayan bireylerden ayrılan işitme engelli bireyler (İEB), iletişim kurma konusunda da diğer engel gruplarındaki bireylerden farklılık göstermektedir. “İEB, bilgi ediniminin en kolay olduğu kanal olan işitme duyusundan yoksun olmaları nedeni ile dini algılamada ve anlamlandırmada büyük güçlükler yaşamaktadırlar.”⁶ Dini eğitimlerini okullarda haftada 1 veya 2 saat olmak üzere işaret diline yeteri kadar hâkim olmayan öğretmenlerden alan İEB’ler için DİB’in sunduğu hizmetler önem arz etmektedir. Buradan hareketle çalışmamızın temel problemini, DİB’in İEB’lere yönelik sunduğu din hizmetleri ve İEB’lerin bu hizmetlere bakış açısı oluşturmaktadır. Araştırmanın temel problemine bağlı olarak sunulan hizmetlerden haberdarlık, hizmet alınan kişi ve kurumların değerlendirilmesi, sunulan hizmetlerde yaşanan sorunlar da alt başlıklar halinde incelenmiştir.

² Nejla Okur ve Fatma Erbil Erdugan, “Sosyal Haklar ve Özürlüler: Özürlülük Modelleri Bağlamında Tarihsel Bir Değerlendirme”, (Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu, Denizli, 4-6 Kasım 2010)

³ Serkan Kolat, “Avrupa Birliği Sosyal Politikası Çerçevesinde Özürlülere Yönelik Ayrımcılıkla Mücadele ve Türkiye’deki Yansımaları” (Uzmanlık Tezi, Başbakanlık ÖZÜDA, 2009),29.

⁴ Haşim Albayrak, Hasan Köse, Engelliler Eğitiminin Tarihsel Gelişimi, 2014, (İstanbul, MEB Yayınları),42.

⁵ Albayrak, Köse, Engelliler Eğitiminin Tarihsel Gelişimi, 2014, 61.

⁶ Mustafa Başkonak, “Türkiye’deki lise mezunu işitme engellilerin din eğitiminde karşılaştıkları güçlüklerin öğrenci ve eğitimci görüşleri açısından değerlendirilmesi” (Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi,2016), 1

Araştırmanın Amaç ve Önemi

Günümüzde duyu organlarının öğrenme sürecindeki etkisi; görme %83, işitme %11, koklama %3,5, dokunma %1,5 ve tat alma %1 şeklinde belirtilmektedir.⁷ Sağlıklı bireylere oranla %11 oranında öğrenme eksikliği yaşayan İEB'ler ayrıca konuşma yetersizliği nedeniyle iletişim sıkıntısı çekmektedir. Bu iletişim sıkıntısı İEB'lerin toplumdan izole olmasına ve giderek yalnızlaşmalarına sebep olmaktadır. Dinin kendi yapısal niteliği gereği sosyalleşmeye rengini vermesi durumu olarak dinsel sosyalleşmede, hem bireyin dinî kural, değer ve pratikleri öğrenmesinde, hem de genel olarak sosyalleşme sürecine dâhil olmasında etkili olur.⁸ Bu noktadan hareketle çalışmamızın amacı, DİB'in İEB'lere yönelik sunduğu din hizmetlerine katkıda bulunmak üzere İEB'lerin ve il engelli koordinatörlerinin görüşleri çerçevesinde karşılaşılan sorunların belirlenip, sebeplerinin tespit edilerek sunulacak hizmetlere yönelik önerilerde bulunmaktır. Araştırmada tespit edilen sorunların, bunların sebeplerinin ve çözüm önerilerinin gerek DİB'in sunacağı hizmetlere gerekse bu alanda yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırma, engellilere ve özelde işitme engellilere yönelik sunulan din hizmetlerine dair literatür çalışmaları, İEB'lere ve İEK'lara yönelik hazırlanan yarı yapılandırılmış mülakat soruları ve verilen cevaplar neticesinde elde edilen bulgular ve öneriler ile sınırlıdır. Araştırmanın örneklemini, İzmir ilinde yaşayan İEB'ler, İzmir, Konya, Adana, Diyarbakır ve Ankara'da hizmet veren il Engelli Koordinatörleri oluşturmaktadır.

Örnekleme büyüklüğü 20 erkek 10 kadın olmak üzere toplam 30 İEB ve 5 ilimizin il engelli koordinatöründen oluşmaktadır.

⁷ Burhan Akpınar, Zehra Nur Ersöz, "Görme ve Koklama Duyularının Bilişsel Öğrenme Sürecindeki Rollerinin Karşılaştırılması" Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,2 (2008): 44.

⁸ Ejder Okumuş, "Din ve Sosyalleşme," Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 9/11 (2014): 249 erişim 14 Ağustos 2021.

İlgili Araştırmalar

Çalışmasını yaptığımız konuyu doğrudan ele alan bir çalışma tespit edilememiştir. Engellilik ve din konusu ile engellilerin din eğitimleri hakkında yayınlanmış çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar kronolojik şekilde aşağıda verilmiştir.

Bilici, “Engellilerde Dini Tutum ve Davranışlar” adlı yüksek lisans tezinde, 13 yaş ve üzeri 96 engelliye uyguladığı anket neticesinde, engellilerin dini duygu ve düşüncelerinin yüksek, buna karşın dini uygulamalarının normal düzeyde olduğunu, katılımcıların dini tutum ve davranışlarının cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, sosyo-ekonomik seviye ve engelli olma sebebine göre farklılaşmadığı medeni hal, annenin dini gereklerini yerine getirme sıklığı, din eğitiminin alındığı yer, aileden dini eğitim alma durumu ve dua etme sıklığına göre farklılık gösterdiğini tespit etmiştir.⁹

Başkonak, “Türkiye'deki lise mezunu işitme engellilerin din eğitiminde karşılaştıkları güçlüklerin öğrenci ve eğitimci görüşleri açısından değerlendirilmesi” adlı doktora tezinde, 25 engelli birey ve 25 eğitimci ile yaptığı görüşmeler neticesinde işitme engelli bireylerin din eğitiminde karşılaştıkları güçlükler tespit edilmiş ve bu konuda önerilerde bulunulmuştur.¹⁰

Kaya, “İşitme ve görme engellilere yönelik yaygın din eğitimi veren din görevlilerinin mesleki problemleri ve beklentileri (İstanbul Müftülüğü örneği)” isimli yüksek lisans tezinde, İstanbul Müftülüğünün işitme ve görme engellilere yönelik sunduğu din hizmetleri incelenerek sahada görev yapan din görevlileriyle yapılan görüşmeler neticesinde yaşanan problemler tespit edilmiştir.¹¹

Bahçekapılı, “Görme yetersizliği olan bireyler ve dini başa çıkma” adlı yüksek lisans tezinde, 18-45 yaş arasında 108 görme engelli bireye dini başa çıkma ölçeği

⁹ Bilici, Rıdvan. “Engellilerde Dini Tutum ve Davranışlar” Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2016.

¹⁰ Başkonak, Mustafa. “Türkiye'deki Lise Mezunu İşitme Engellilerin Din Eğitiminde Karşılaştıkları Güçlüklerin Öğrenci ve Eğitimci Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi” Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016.

¹¹ Kaya, Elif. “İşitme Ve Görme Engellilere Yönelik Yaygın Din Eğitimi Veren Din Görevlilerinin Mesleki Problemleri ve Beklentileri (İstanbul Müftülüğü Örneği)”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019.

uygulanmış ve görme yetersizliği olan bireylerin Allah'a yönelme, hayra yorma, toplumsal dini yakınlaşma, doğru tevekkül ve yakarış ve dini dönüşüm ve istikamet arayışı gibi olumlu dini başa çıkma etkinliklerine, şerre yorma, dinsel sosyal mesafe, manevi hoşnutsuzluk ve yanlış tevekkül gibi boyutların kapsadığı olumsuz dini başa çıkma etkinliklerine göre daha sık başvurdukları tespit edilmiştir.¹²

Başkonak, “Türkiye’de İşitme Engellilerin Din Eğitimi” adlı çalışmasında işitme engellilerin din eğitimi ve hizmetlerinde karşılaştıkları güçlükleri belirlemek, alandaki eksiklikleri gidermek, problemlerin tekrarlanmaması için çözüm önerileri üretmek ve toplumsal farkındalığı artırmak amacıyla yaptığı görüşmeler neticesinde tespit edilen sorunlara yönelik önerilerde bulunmaktadır.¹³

Akbayram, “İslam düşüncesinde engellilik” isimli yüksek lisans tezinde, engelliliğin tarihsel süreçteki seyri incelenerek dinlerin engelliliğe yaklaşımı ve esas olarak İslam dininin engelliliğe ve engellilere olan tutumları anlatılmıştır.¹⁴

Yücel, “Bedensel engellilerin din hizmetlerine erişimde yaşadıkları sorunlar (Alaşehir örneği)” adlı yüksek lisans tezinde, 18 yaş üzeri 15 bedensel engelli bireyle yapılan görüşmeler neticesinde bedensel engellilerin din hizmetlerinde karşılaştıkları problemler tespit edilerek bu problemlere yönelik önerilerde bulunulmuştur.¹⁵

¹² Bahçekapılı, Sevgi. “Görme Yetersizliği Olan Bireyler Ve Dini Başa Çıkma” Yüksek Lisans Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, 2019.

¹³ Başkonak, Mustafa. *Türkiye’de İşitme Engellilerin Din Eğitimi*. Konya: Eğitim Yayınevi, 2019.

¹⁴ Akbayram, Süleyman. “İslam Düşüncesinde Engellilik” Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2020.

¹⁵ Yücel, Mehmet. “Bedensel Engellilerin Din Hizmetlerine Erişimde Yaşadıkları Sorunlar (Alaşehir Örneği)” Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, 2021.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1. Engellilik Olgusu Ve İşitme Engellilik

Engellilik ile ilgili sosyal bilimlerin tanımlarından birisi; “toplumsal yaşama katılabilme, bir iş bulup, o işi elinde tutabilme olanaklarından toplumun diğer bireylerine göre kısmen ya da tamamen yoksun bulunan kişiler” şeklinde yapılmıştır.¹⁶ Engelli ise TDK’da “Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal veya sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri çeken kimse” olarak ifade edilmiştir.¹⁷ Yine 5378 Sayılı Özürlüler Kanununun 3’üncü maddesinde engellilik; “Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁸

Söz konusu tanımlar engelli kişilerin gündelik yaşamlarında ihtiyaçlarını yerine getirebilme becerileri göz önüne alınarak yapılmıştır. Burada bireyle toplum arasındaki ilişki ayrıca engelli kişinin toplum içerisinde engelli statüsüne ne denli girdiğinin de göstergesidir. Bu durum engelli kişiler kadar engeli bulunmayan kişileri de alakadar etmektedir. Çünkü toplum düzenini sağlayan kural ve kanunlarda kimlerin engelli olduğu, engelli kişilere nasıl davranılması gerektiği gibi konular ancak bu kavramların tanınmasıyla hayata geçirilebilecektir.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), 1980 yılında Yetersizlik, Özürlülük ve Engelliliklerin Uluslararası Sınıflandırılması (International Classification of

¹⁶ Nuray Gökçek Karaca, “Uluslararası İlke ve Standartlar Bağlamında Engelli Hakları,” Hukuk Fakültesi Dergisi, 1 (2019):4.

¹⁷“Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük” erişim 21 Ağustos 2021, <https://sozluk.gov.tr/>

¹⁸ “Engelliler Hakkında Kanun” erişim 21 Ağustos 2021, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5378&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

Impairments, Disabilities and Handicaps-ICIDH) isimli bir sınıflama sistemi geliştirmiştir. Buna göre DSÖ engelli tanımını kültürel ve sosyal farklılıklar haricinde değerlendirerek sağlık merkezli bir yaklaşımla 3 (üç) maddede tanımlamıştır.¹⁹ Bu tanımlardan ilki **noksanlık (Impairment)**; sağlık açısından psikolojik, anatomik ya da fiziksel yapı ve fonksiyonlarda mevcut dengesizliği ya da noksanlığı ifade etmektedir. Diğeri **özürlülük (Disability)**; bir noksanlıktan kaynaklanan ve normal sayılan bir kişiye göre bir işi yapabilme becerisinin kısıtlanması ya da kaybedilmesini ifade etmektedir. Üçüncüsü **engellilik (Handicap)**; belirli bir insanda bir noksanlıktan ya da sakatlıktan kaynaklanan ve bu insanın cinsiyet, yaş, sosyal ve kültürel durumu açısından normalde yapabileceği faaliyetleri yerine getirebilme becerisini sınırlayan ya da önleyen dezavantajlı durumu ifade etmektedir. Bir diğeri uluslararası kuruluş olan Birleşmiş Milletler, Engellilerin Haklarına Yönelik Sözleşmenin 1'inci maddesinde de “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmede engelli; “Diğeri bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri içermektedir.” ifadesiyle tanımlanmıştır.²⁰

1.1. Engellilik Nedenleri ve Türleri

Engellilik durumu doğuştan olabileceği gibi doğum sırasında yaşanan sorunlar ve daha sonra çevresel faktörler sebebiyle de meydana gelebilmektedir. Doğum öncesi ve doğum esnasında engelliğe sebep olabilecek birçok unsur bulunmaktadır.²¹ Söz konusu durumun sebepleri incelendiğinde genetik alt yapı ve akraba evlilikleri engelliliğe sebep olan faktörlerin başında gelmektedir. Avrupa Birliği'nin engelliliğin sebepleriyle ilgili 1998 ve 2003 yılları arasında yapmış olduğu araştırmalarda bu oranlar,²²

¹⁹ World Health Organization (WHO). (2011). World Report On Disability. Geneva. 2011.

²⁰“Engellilerin Haklarına Yönelik Sözleşme” erişim 22 Ağustos 2021, “http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/200907_14-1.htm

²¹ Şekil-1 (s.11)

²² Hasan Erdem Mumcu, “Bazı AB Ülkelerinde Uygulanan Engelli Spor Politikalarının Ekonomik, Sosyal ve Proje Bazlı Olarak Türkiye ile Karşılaştırması” (Doktora Tezi. Dumlupınar Üniversitesi, 2017), 13-14.

- İş ile alakalı olmayan hastalıklar ve genel sağlık sorunları (%48,8),
- Doğumdan önce veya doğum esnasındaki yaralanmalar (% 14,8),
- İş ile alakalı hastalıklar (%12,6),
- İş ile alakalı yaralanmalar ya da kazalar ile iş yerinde meydana gelen trafik kazaları (%5,3),
- İş ile alakalı olmayan, boş vakitteki, evde veya sporda yaşanan kazalar (%3,6),
- İş ile alakalı olmayan trafik kazaları (%2,9),
- Bilinmeyen(%12,3)

Engellilik, fiziksel veya zihinsel bir rahatsızlık sebebiyle kişinin hareketlerinde veya duyarlarında meydana gelen kısıtlılık ya da işlevin yerine getirilememesi durumudur.²³

Engelli bireyler; görme engelliler, işitme engelliler, konuşma engelliler, ortopedik engelliler, zihinsel engelliler ve diğer engel çeşitleri şeklinde 6 (altı) kategoride sınıflandırılabilir.

Şekil 1 Engellilik Türleri ve Sebepleri

Engel Sebepleri	Engel Türleri				
	Ortopedik	Görme	İşitme	Zihinsel	Toplam
Genetik ve Kalıtsal Bozukluk	16.96	23.42	19.74	22.91	20.76
Kan Uyuşmazlığı	3.76	5.38	6.45	6.56	5.54
Doğum Travması	9.73	4.75	6.03	6.52	6.76
Doğum Sırasında Bebeğin Oksijensiz Kalması	6.11	4.2	1.35	10.36	5.51
Annenin hamileliği sırasında Kullandığı İlaçlar	2.53	2.3	1.6	2.14	2.14
Annenin Hamileliğinde Geçirdiği Hastalıklar	3.31	4.19	4.41	3.33	3.81
Annenin Hamileliğinde Yetersiz /Kötü Beslenmesi	2.04	2.11	1.03	2.26	1.86
Bilmiyor/Bilinmeyen	55.56	53.64	59.39	45.91	53.63

²³ Mustafa Öztürk, *Hayata Renk Katanlar- Engelli Grupları*, (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2013), 28.

Görme engellilik, kişinin bir veya iki gözünde bütünüyle ya da kısmi olarak meydana gelen görme kaybına bağlı engellilik türüdür. Yine göz kaybına bağlı olarak göz protezi kullanan kişiler, halk arasında tavukkarası olarak tabir edilen gece körlüğü rahatsızlığına sahip kişiler ile renk körlüğü olan bireyler de görme engelli sınıfına dâhil edilmektedir. Eğitimde görme engellilik ise görme yetersizliğinden ağır bir biçimde etkilenecek Braille alfabesi (kabartma karakterli) veya sesli kitaplara ihtiyaç duyulması durumudur.²⁴

İşitme engellilik, bireyin tek ya da iki kulağında oluşan kısmi veya bütünsel duyma kaybına işitme engelliliği denilmektedir.²⁵ İşitme engelliler, işitmenin duyarlılığını yitiren veya işitmenin iletişim, uyum ve gelişim görevlerini yapamayan kişilerdir. Bu bireyler işitme kaybının seviyelerine göre, hafif (21-35 desibel arası), orta (36-70 desibel arası), ileri (71-90 desibel arası) ve çok ileri (90 desibel üzeri) derecede işitme engelliler olarak ayrılmaktadır.²⁶ İşitmeyi gerçekleştirmek amacıyla kulağa takılan cihazları kullanan kişiler de bu sınıfa dahi edilmektedir.

Konuşma engellilik, herhangi bir sebeple hiç konuşamama ya da konuşma hızında, ifade ve akıcılığında bozukluk olmasına konuşma engeli denilmektedir. İşittiği halde konuşamayan, gırtlığı alınanlar, konuşmak için alet kullananlar, kekemeler, afazi, dil-dudak-damak-çene yapısında bozukluk olanlar da bu gruba girmektedir.²⁷

Ortopedik engellilik, doğuştan veya daha sonra gelişen sebeplerden ötürü kas-iskelet sisteminde meydana gelen fonksiyon bozukluğu, yetersizlik ve eksikliklerin meydana getirdiği engel türüne denilmektedir. Felç durumları, el, ayak, kol, bacak vb. gibi uzuvların işlevini yapamaması ve kalça çıkıklığı gibi durumlar ortopedik engel çeşitlerindedir.²⁸ Yine serebral palsi, spastikler ve spina bifida olanlar da bu gruba girmektedir.²⁹

²⁴ Naci Kula, *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*, (İstanbul: DEM Yayınları, 2005), 82.

²⁵“TÜİK, Türkiye Özürlüler Araştırması-2002” erişim 29 Ağustos 2021, <https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0014899.pdf>

²⁶ Ali Seyyar, *Dünya’da ve Türkiye’de Engelli Dostu Sosyal Politikalar*, (İstanbul: Rağbet Yayınları 2015), s.33

²⁷ “TÜİK, Türkiye Özürlüler Araştırması-2002.” Syf.10

²⁸ Mustafa Öztürk, *Türkiye’de Engelli Gerçeği*, (İstanbul: MÜSİAD Yayınları, 2011), (s.20)

²⁹ “TÜİK, Türkiye Özürlüler Araştırması-2002.” Syf.10

Zihinsel Engellilik, doğumdan önce, doğum sırasında ve doğum sonrasında meydana gelen sebeplerden dolayı kişinin zihinsel faaliyetlerinin yavaşlaması veya kullanılmaması durumunun oluşturduğu engellilik türü zihinsel engellilik olarak isimlendirilmektedir. Mental retardasyon ve down sendromluluk da bu gruba dahil edilmektedir. Zihinsel engellilik; kronik hastalıklarda olduğu gibi bireyde kalıcı olarak yetersizliklere yol açan, yaşam süresinde özel bakımı tedavi ve rehabilitasyon gerektiren bir bozukluk olup hem ailenin hem de aile üyelerinin yaşamlarının sosyal, ekonomik, duygusal, davranışsal ve bilişsel yönden etkileyen bir durumdur.³⁰

Diğer engel çeşitleri, yukarıda belirtilenler dışında kalan ve kişinin günlük fonksiyonlarına engel oluşturan, çalışma hayatını etkileyen ve daimi olarak tedavi görmesine sebep olan tüm durumlar diğer engellilik türü arasında sayılmaktadır. Örneğin kanserler, ruhsal davranış bozuklukları, cilt ve deri hastalıkları, kan hastalıkları, kalp damar hastalıkları gibi hastalıklar bu engel çeşitlerindedir.³¹

1.2. İşitme Engellilik ve Sebepleri:

İşitme engeli kişinin beş duyusundan birisi olan işitme duyusunun doğuştan veya sonradan, tamamen ya da kısmen yitirilmesidir. İşitmenin temeli sesin varlığıdır. Ses, frekanslar halinde insanın işitebileceği seviyede kulağa gelir ve kulağın işitme merkezine sesi ulaştırması neticesinde işitme gerçekleşir. Söz konusu faktörlerden birisi ya da birkaçının aksaması ise işitme sorunu meydana getirir. Bireylerin bir veya iki kulağında oluşabilecek bu aksaklıklar işitme kaybının temelini oluşturur. Bu durum oluştuğunda ise kişiler işitme engelli sayılır. İşitmenin sağlanabilmesi için tıbbi cihazlar kullanan kişiler de yine işitme engelli olarak kabul edilir.

İşitme engeli, işitme sinirlerinde oluşan hasar nedeniyle sosyal yaşamında sözel dilini kullanamama durumudur.³² Bu husus kişinin işitme yetisini kaybetmesi sonucu sosyal hayatında iletişim sorunu yaşamasına sebep olmaktadır. Nitekim işitme engelli

³⁰ Diğdem Lafçı, Gürsel Öztünç ve Nazan Alparslan, “Zihinsel Engelli Çocukların (Mental Retardasyonlu Çocukların) Anne Ve Babalarının Yaşadığı Güçlüklerin Belirlenmesi”, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3 (2014): 723.

³¹ Albayrak, Köse, Engelliler Eğitiminin Tarihsel Gelişimi, 2014, 7.

³² Umran Tüfekçioğlu “İşitme, Konuşma ve Görme Sorunu Olan Çocukların Eğitimi. 3. Baskı.” (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-ofset., 2005), 1-3.

kişilerin karşılaştıkları sorunların başında buldukları toplum ile iletişim sıkıntısı yaşamaları gelmektedir.

İşitme engelini oluşturan faktörler bireyin genlerine dayalı organik sebepler, çevre faktörüne bağlı çevresel sebepler, işitme engelinin zamanı bakımından ise doğum öncesi, doğum sonrası ve kalıtsal sebepler olmak üzere sınıflandırılabilir. Buna göre engelin meydana geldiği zaman öngörüldüğünde yapılan araştırmalar neticesinde işitme engelinin %95 oranında doğum öncesi, doğum sonrası ve dil gelişimden önceki dönemde oluştuğu, kalan %5'lik oranın ise dil becerisi kazanımından sonra meydana geldiği tespit edilmiştir.³³

Doğum öncesi meydana gelen işitme engelinin en temel sebebi genetik unsurlardır. Buna göre gen faktörü işitme engelliliği oluşturan sebeplerin başında gelmektedir. Anne veya babanın kendisinde ya da önceki kuşaklarında bir işitme engeli mevcut ise çocuklarında da işitme engeli görülme olasılığı söz konusudur. Bu şekilde engelliliği bulunan bireylerde duyuşal ve sinirsel yönden kalıtım yolu ile aktarım söz konusu olduğundan özrün derecesi diğer kayıplara göre daha ileri seviyededir. Doğum öncesi meydana gelen işitme engelinin temel sebepleri; akraba evliliği (Türkiye'de bu sebep Avrupa'ya oranla oldukça fazladır), hamilelik esnasında annenin karşılaştığı sağlık problemleri, annenin röntgen ışığına maruz kalması, annenin uyuşturucu madde ve oto toksik ilaç kullanımı, kan uyuşmazlığıdır.

Doğuma kadar herhangi bir gelişim sorunu görülmeyen bebeklerde doğum esnasında yaşanan sorunlardan kaynaklı olarak işitme engelliliği meydana gelebilmektedir. Bunun temel sebepleri ise doğum esnasında kordon dolanması vb. nedenlerle bebeğin oksijensiz kalması, erken doğum, doğum ağırlığının istenilen düzeyde olmaması, sarılık (kan değişimi gerektiren tür), doğum sırasında baş ve kulak çevresinde meydana gelen hasarlar ile düşük APGAR (doğum sonrası bebeklere uygulanan test) sayılarıdır.

Doğum öncesi ve sonrasında bir engel durumu olmayan bireylerde ilerleyen dönemlerde yaşadıkları sağlık sorunları sebebi ile işitme kaybı oluşabilmektedir. Menenjit, difteri, boğmaca, kaba kulak, kızamık, kızıl, iç ve dış kulak enfeksiyonları

³³ Serap Celep ve Zehra Pınar Çeliker, *İşitme Engellilerin Eğitiminde Öğretmen El Kitabı*, (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 2003), 7-8.

gibi huşular, bu sağlık sorunlarının başlıcalarıdır. Yine iç ve orta kulakta meydana gelen zedelenmeler ve çocukluk yaralanmaları da işitme kaybına sebep olabilmektedir.

2. Tarihte Engellilik ve Toplumların Engellilere Yaklaşımı

İnsanlık tarihi boyunca toplumlarda engellilere yönelik yaklaşımların çeşitlilik gösterdiği bilinmektedir. Bu farklılıkları meydana getiren unsurlar engelin türü, oluş biçimi, meydana geliş zamanı, engellinin yaşı, cinsiyeti, dini bakış açısı ve topluma ait geleneklerdir. Engelliler (özellikle bebek ve çocuklar) uzun yıllar boyu lanetlenmişliğin simgesi olarak görülmüştür. Bu çocukların beraberinde buldukları aile veya topluma uğursuzluk getireceğine inanıldığından çoğunlukla erken yaşlarda öldürüldükleri ya da kaderlerine terk edildikleri bilinmektedir.³⁴ Yine birçok toplumda engelliler alay konusu unsurlar olarak görülmekle beraber çoğu zaman aşağılanmış ve toplum dışına itilmişlerdir. Engellilerin toplumlardan dışlanması faydacılık, doğüstü güçlere olan inanış ve toplumsal değer sistemi gibi sebeplere dayanmaktadır. Beden gücünün insanların yaşamlarında en önemli faktör olduğu dönemlerde engelliler faydasız hatta çoğu zaman zararlı olarak görülmekteydi. Bu bireyler toplayıcılık, avlanma gibi becerilerinin yanı sıra ilerleyen zamanlarda savaşımlara da katılamayacağından ve kendi ihtiyaçlarını kendileri görememeleri sebebiyle de toplum tarafından dışlanmışlardır. “İşe yaramaz, sakat, bir iş yapamaz” gözüyle bakılan bu kişiler zamanla toplumdan izole edilmişlerdir.³⁵ Göçebe yaşayan topluluklarda özellikle bedensel engellilerin kendilerine zaman kaybettireceği düşünüldüğünden çoğu zaman bu kişiler yanlarına bir miktar yiyecek bırakılarak terk edilmişlerdir. Toplumsal değer yargıları da engellilere bakışı belirleyen bir diğer faktördür. Örneğin; Antik Yunanda engellilerin topluluk içerisine çıkması istenmemekteydi. Yine Platon Devlet isimli kitabında ancak akıl ve beden sağlığı yerinde olan kişilerin evlenebileceklerini yazmıştır. Aristo'nun “mükemmellik içermeyen hiçbir şeyin topluluk içerisinde yeri olmamalıdır” fikrinden hareketle Yunan ve Roma toplumları engellileri yok etmiş, onların bir sonraki nesle aktarımının önüne geçmek istemişlerdir. Roma'da

³⁴ Alim Kaya vd.,” *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*”, ed. Alim Kaya (Ankara:Anı Yayınları, 2011), 306.

³⁵ Semra Şahin, “Özel Eğitimin Tarihçesi”, *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş* içinde ed. Ayşegül Ataman, (Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2003), 49.

engellilerin dağ başlarına götürülerek vahşi hayvanlara yem edildiği, yine topluluğu eğlendirmek için gladyatörlerden önce yırtıcı hayvanlarla beraber arenaya bırakıldıkları bilinmektedir.

Eski Germanlara ait kabilelerde engellilerin Tanrının anne ve babaları cezalandırmak için gönderdiği kişiler olduğu düşünüldüğünden babaya bebeği suda boğma hakkı tanınmıştı. Bu inanış ile suç unsuru ortadan kaldırılmış olacağından kişiler Tanrının kendilerine daha fazla kızmasını engelleyeceğini düşünmüşlerdir.

Eski Roma ve Eski İsrail toplumlarında görme engellilik en büyük lanetlerden sayılmaktadır. Görme engelli kişilerin mutlaka cezalandırılması gerektiğine inancı bu toplumlarda yaygın bir görüştür. Bu sebeple bir görme engelli eğer erkeksen el değirmenlerinde ve ağır işlerde çalıştırılır, kadın ise fuhuş yaptırılırdı.³⁶

Çok tanrılı dinlere bakıldığında ise yine engellilerin ailelerin işledikleri hataların neticesinde dünyaya getirildiği düşünülmektedir. Bu sebeple Tanrıyı kızdırmamak için engellilere yardım etmek yasaklanmış, engelliler şehir dışlarına sürülerek kaderlerine terk edilmiştir.³⁷ Yine çok tanrılı dinlere inanan topluluklarda engellilerin cinler ve kötü ruhların etkisinde kaldığına inanılırdı. Bu sebeple onlardan arınmaları için törenler düzenlenerek engellilerin başlarına sert bir cisimle vurulur, bu uygulama sırasında da birçok engelli yaşamını yitirirdi. Engelli çocukların doğduğu andan itibaren tanrılara kurban edilmek üzere dağ başlarına ve yüksek yerlere çıkarılması da ilkel topluluklarda görülen davranışlardan birisidir.

Medeni toplumlara yaklaşıldığında ise yine engelliler açısından iç açıcı bir manzarayla karşılaşılmamaktadır. Aristo'nun mükemmel devlet anlayışından hareketle birçok toplum engellilerin sorun teşkil edeceği görüşünü savunmuştur. Yakın çağda Nazi Almanya'sı buna bir örnektir. Naziler Darwinizm kökenli Öjenizm Teorisine önem vermekteydi. Bu teoriye göre engellilerin ıslahı ile sağlıklı bireylerin sayısı arttırılacak ve ari ırkın saflığı muhafaza edilecektir.³⁸ Adolf Hitler savaşın iyileşme imkânı olmayan hastaların toplu imhası için bulunmaz bir fırsat olduğunu savunmuş ve 1 Eylül 1939 tarihinde engellilerin toplu imhası için "T-4" Ötenazi

³⁶ Mitat Enç, Doğan Çağlar ve Yahya Özsoy, *Özel Eğitime Giriş*, (Ankara: A.Ü.Basımevi,1987), 44.

³⁷ Mustafa Öztürk, *Türkiye'de Engelli Gerçeği*, (İstanbul: Ajansvista Yayınları, 2011), 16.

³⁸ A. Tarık Altaylı, *Hitler'in Liderlik Sırları*, (İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, 2006), 205.

programı emrini vermiştir. 1941 ve 1945 yılları arasında bu programa bağlı olarak yaklaşık 200.000 (iki yüz bin) engelli öldürülmüştür. Aynı zamanda yine bu program dâhilinde engelliler vahşi deneylere maruz kalmış ve birer kobay olarak kullanılmışlardır.

Türk toplumunun engellilere bakışı ise anlattığımız tüm toplumların aksine oldukça olumludur. Beylikler döneminde görme engelliler, bakıma muhtaç çocuk ve yaşlılar için yurtlar inşa edilmiştir.³⁹ Selçuklular döneminde zihinsel engelliler için bakım yurtları ve acizler yurtları yapılmıştır.⁴⁰ Osmanlılarda ise engellilere yönelik yaklaşımlar daha sistematik hale gelmiştir. Devletin farklı etnik grupları bir arada tutması, sosyal devlet anlayışının inşasıyla beraber engelliler gerek toplum gerek iş hayatında kendilerine yer bulabilmişlerdir. Osmanlılarda engellilere “aceze” denilmekte ve bu kişilere bir takım kolaylıklar sağlanmaktaydı. Örneğin engelliler bir takım vergilerden muaf tutulmuşlar ve cüzi de olsa kendilerine aceze maaşı bağlanmıştır.⁴¹ Engelliler birçok iş alanında istihdam edilmişlerdir. Musahiplik, sarayın günlük işleri, cellatlık ve harem işleri bunların başında gelmektedir.⁴² Tabii bunların yanı sıra sıklıkla tenkit edilen bazı durumlar da söz konusudur. Bunların başında işitme ve zihinsel engellilerin sarayda ve zenginlerin evlerinde yaşayan kişileri eğlendirmek amaçlı bulundurulması gelmektedir. Bu durum Osmanlı devletinin merhametle inşa edilen adalet sistemi ile tezat oluşturmakta olup birçok din ve devlet adamı tarafından eleştirilmesine sebebiyet vermiştir.

Cumhuriyet Döneminde ise yine Osmanlı Devletinde gelenekleşmiş olan uygulamalara geliştirilerek devam edilmiştir. Milli Mücadele döneminde uzuvlarını kaybeden kişiler başta olmak üzere savaş yılları boyunca büyük eziyetler görmüş engellilere başta temel ihtiyaçları olmak üzere birçok yardım yapılmıştır. Bu kişilerin protez, koltuk değneği vb. ihtiyaçları Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından

³⁹ Sezai Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Engelliler ve Engelli Eğitimi*, (İstanbul: Libra Yayıncılık, 2018), 37.

⁴⁰ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2003), 344-345.

⁴¹ Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Engelliler ve Engelli Eğitimi*, 38.

⁴² Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Engelliler ve Engelli Eğitimi*, 51-59.

karşılanmıştır. Yine Osmanlı'dan kalma gelenekle engellilere sağlık raporlarına bakılarak maaş bağlanmış ve çeşitli sosyal yardımlardan faydalanmaları sağlanmıştır.

Günümüze geldiğimizde ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti yapmış olduğu Uluslararası sözleşmeler ile engellilere olan uygulamalarında bilhassa teorik olarak oldukça ilerleme kaydetmiştir. Bu sözleşmelerden bazıları şunlardır.

- 1975/3447 sayılı “Özürü ve Sakat Kişilerin Hakları”
- 1983/159 sayılı “Özürülerin İstihdamı Hakkında Sözleşme”
- 2006-2015 tarihli “Özürülerin Hakları ve Toplum Katılımını Desteklemeye Yönelik Eylem Planı”
- 2006/54 sayılı “Avrupa Konseyi Direktifi”
- 2006 tarihli Birleşmiş Milletler sözleşmesi.

Taraf olduğumuz bu sözleşmeleri desteklemek amacıyla halen geçerli olan 2005 tarih ve 5378 sayılı Özürü Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla: “Engellilerin temel hak ve özgürlüklerden faydalanmasını teşvik ve temin ederek ve doğuştan sahip oldukları onura saygıyı güçlendirerek toplumsal hayata diğer bireylerle eşit koşullarda tam ve etkin katılımlarının sağlanması ve engelliliği önleyici tedbirlerin alınması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını sağlamak amaçlanmıştır.”⁴³ Gerek sözleşmelerle gerekse kanun, yönetmelikler ve toplumsal mirasın gereklilikleriyle engelliler sosyal yaşama kazandırılmakta, bu kişilerin günden güne daha fazla hak sahibi olmaları yönünde çalışmalar yapılmaktadır.

3. Dinlerde Engellilik

Dini inanç ve değerler engelsiz bireyler kadar engelli ya da farklı sağlık problemlerine maruz kalan bireyler için de sığınılacak bir limandır.⁴⁴ İnsan var olduğu andan ölümüne kadar sürekli bir arayış içerisinde. Her bireyin arayışı farklılık göstermekle beraber huzur ve mutluluk arayışı hemen herkes için bir ihtiyaç halindedir. Özellikle sağlık sorunları bulunan kişilerde ve engellilerde bu durum daha da büyük bir önem arz etmektedir. Kendilerini sağlıklı kişilerle kıyasladıklarında derin

⁴³ “Engelliler Hakkında Kanun.”

⁴⁴ Bahçekapılı “Biyopsikososyal Açıdan Dinin Engellilik ve Farklı Sağlık Problemleri Üzerindeki Etkisi,” 38.

bir mutsuzluk ve huzursuzluk hissi yaşıyan engelli bireylere teskin edici bir yaklaşım gösteren dini inançlar bu kişilerin kaygılarıyla baş etmelerinde önemli bir katkı sağlamaktadır. Dinlerin insanları görünüşlerine ve sağlık durumlarına göre ayırt etmemesi, engelli bireylerin sosyalleşmesi için onlara imkân sağlaması, toplumdaki diğer insanların engellilere yönelik tutumlarını belirlemesi ve en önemlisi engellilerin haklarını gözetmesi engelliler için bu limanın ne denli güvenli olduğunun göstergesidir. Tarihin büyük bir bölümünde işkencelere maruz kalmış engelliler dinler sayesinde hakettikleri değeri bir nebze olsun bulabilmişlerdir. Çalışmamızın bu bölümünde İslamiyet ve diğer dinlerin engellilere bakışını ele alacağız.

3.1. İslamiyet'in Engelliye Bakışı

İslamiyet diğer dinlerin ve görüşlerin aksine insanları bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmiş ve onları yaratılanların içerisinde en üstün, en değerli ve mükemmel varlık olarak tanımlamıştır. Yine gerek Kur'an'da gerekse Hadislerde birçok kez belirtildiği üzere Allah insana kendi ruhundan üfleyerek onu şereflendirmiştir. Bu ve benzeri birçok sebeple İslam diğer toplumların aksine engellilere şefkatle yaklaşmış, onların engelinin değersizleşmeleri için bir sebep olmadığı, daha ziyade değerli kılınmaları için bir sebep olduğunu belirtmiştir. Diğer dinlere ve toplumlara mensup kişiler genellikle engellileri dışlamış olmasına rağmen İslamiyet engellileri korumuş, gözetmiş, onlara hak ve adalet açısından toplumdaki diğer insanlarla eşit olarak muamele etmiştir. Hatta engelliler İslamiyet'le birlikte birçok konuda pozitif ayrımcılık görmeye başlamışlardır. İslam dini kolaylaştırıp zorlaştırmamayı düstur edinmektedir. "Görme engelliye, bedensel engelliye ve hastaya zorluk yoktur" ayeti ve "iyileşene kadar zihinsel engelliye kalem (sorumluluk) yoktur" hadisi engelliler için yaşamın kolaylaştırılması hususunda diğer insanlara öğütleyici niteliktedir. Tabi İslam dini engellilere bu kolaylıkları sağlarken onların onurlarını zedelemekten de kaçınmış, engellileri toplumdan izole etmeden onlara türlü sorumluluklar vererek toplumla bağdaşmalarını sağlamıştır. Doğumlarından ölümlerine kadar engelliler tüm haklardan eşit olarak faydalandırılmış, ticaret, miras, tasarruf gibi haklarda düzenlemeler yaparak engellilerin hakları gözetilmiştir.

İslamiyet her türlü ayrımcılığı yasaklamaktadır. Bir kişinin üstün olması onun dış görünüşüyle, maddi varlıklarının çokluğuyla, mensup olduğu toplulukla, sağlık

durumuyla değil Allah'a olan bağlılığıyla doğru orantılıdır. İslam toplumunda her birey değerlidir çünkü insanın Allah'ın güzelliğini gösteren bir ayna olduğu inancı söz konusudur. Bu sebeple kusursuz olan Allah'ın yansıması olan insana kusurlu gözüyle bakılamaz. İslamiyet'te hiç kimse engeli sebebiyle aşağılanamaz, hakir görülemez. Hayrın ve şerrin Allah'tan olduğu inancıyla hiç kimse işlediği suçlardan veya hatalarından ötürü engellilik ile cezalandırılmamıştır. Bu nedenle karşılaşılan sıkıntıları, -zaman zaman algılandığı üzere- sadece yapılan yanlışlar ve suçlar karşısında verilmiş cezalar olarak değerlendirmek doğru değildir.⁴⁵ Ödül ve ceza ekseniyle bakılmadığı takdirde engellilik durumu engellilerin zihinlerinde meydana gelen olumsuz durumları ortadan kaldıracak ve onların günahkârlık ve suçluluk duygularına kapılmalarının önüne geçecektir. Yine İslam inancında gösterilen sabrın kurtuluşun müjdecisi olduğunu bilmek engelliler için teskin edici bir düşünce olmaktadır.

İslam dininin engellilere verdiği değer bir başka göstergesi de onların sosyal yaşama oryantasyonlarına önem vermesidir. Engelliler Hz. Peygamber döneminden itibaren sosyal yaşamın ve iş hayatının dışında tutulmamış, gerek kamusal gerekse diğer alanlarda kendilerine görevler verilmiştir. Bunlardan en bilineni Hz. Peygamber Medine dışındayken Mescid-i Nebevi'de imamlık yapması için görevlendirilen Abdullah b. Ümmi Maktum'dur. Doğuştan görme engelli olan Ümmi Maktum Mescid-i Nebevi'de müezzin olarak görevlendirilmesinin yanı sıra 13 kez imamlık vazifesini de yerine getirmiştir. Hz. Peygamber tarafından ortopedik engelli Muaz b. Cebel Yemen Valisi olarak görevlendirilmiştir. Bu görevlendirmeler engellilerin sosyal yaşamdan uzak tutulmamasının, aksine onların devlette önemli makamlarda dâhil olmak üzere bilgi, tecrübe ve yetenekleri çerçevesinde her alanda değerlendirilmesinin önünü açmıştır. Bunu Hz. Peygamber'den sonra İslam medeniyetlerinde önemli görevlerde bulunan engelli kişilere bakarak söyleyebilmemiz mümkündür. Emeviler döneminde Kitabu't Tarih isimli eseriyle ünlü görme engelli tarihçi Avane b. Hakem ve yine Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam isimli 12 ciltlik eseriyle ünlü doğuştan görme engelli İbn. Side lügat tarihinin önemli isimlerindendir.⁴⁶

⁴⁵ İsmail Karagöz, "Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam" (Ankara: DİB Yayınları,2005), 51-56.

⁴⁶ İbrahim Sarıçam, *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam*, (Ankara: DİB Yayınları,2003), 154.

Kuran'ı Kerimde defalarca bahsedilen konular içerisinde sevgi ve hoşgörü ve fedakarlık yer almaktadır. Allah kutsal kitabında iyiliği, doğruluğu, emrederken insanların birbirlerini sevmelerini, hoşgörüyle yaklaşımlarını öğütlemektedir. Bu sosyal içerikli mesajlar engellilerle olan iletişimi de müspet yönde etkilemiştir. Hz. Peygamber'in sahabelerine verdiği bir nasihat de engellilere yardımı teşvik etmektedir. "Doğan her gün için bir sadaka veriniz" denildiğinde sahabeler tarafından imkanı olmayanların ne yapacağı sorulduğunda: "*Görme engelliye rehberlik etmen, işitme ve konuşma engellilerine anlayacakları bir şekilde anlatman; bir ihtiyaç konusunda senden yol göstermeni isteyen kimseye yol göstermen; yardım isteyen kimsenin yardımına koşturman; koluna girip güçsüze yardım etmen; konuşmakta güçlük çekenin meramını ifade etmen; bütün bunlar, yapacağın sadaka çeşitlerindedir*"⁴⁷ cevabını vermiştir. Savaşlarda bir uzvunu kaybederek engelli olan sahabelerin savaştan sonraki yaşamlarında maddi ve manevi yönden bir sıkıntı yaşamamaları da İslam toplumunun engellilere verdiği değeri göstermektedir. Şüphesiz bunda, onların toplumla işlevsel entegrasyonu, ortak kullanım alanlarının onlara göre düzenlenmesi, engellilerin sosyal hayatın içinde tutulması, pozitif ayrımcılık yapılması, makul isteklerinin karşılanması, en önemlisi de toplumla bütünlüklerinin sosyal transferlerden ziyade işlevsel olarak sağlanmasının büyük etkisi vardır.⁴⁸

3.2. Diğer Dinlerde Engellilik

Daha önce belirttiğimiz gibi dinlerden önce toplumlar engellilere vahşice denilebilecek yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Birçok toplumda engelliler "ayak bağı" olarak görülmüş ve varlıklarının toplumları için kambur olduğuna inanılmıştır. Yine birçok inanışta engellilik sebep-sonuç ilişkisiyle ele alınmış, engelli kişinin eylemlerinin sonucu olarak kendisine bu cezanın verildiği düşünülmüştür.

Uzakdoğu dinlerinde de Hinduizm temelli karma yasası bu görüşe benzer içeriktedir. Hinduizm'den sonra gelen Caynizm, Budizm, Sihinizm gibi dinlerde de

⁴⁷ Yusuf Acar, "Hz. Peygamber'in Engellilerle İlişkilerinin Kodları", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*,13/1 (2016), 159.

⁴⁸Yusuf Acar, "Hz. Peygamber'in Engellilerle İlişkilerinin Kodları",159.

karma yasasına rastlanılmaktadır. Bu yasa kişinin hayatı boyunca işlediği tüm amelleri sonraki hayatında karşılık bulacaktır. Yine bu dinlerde reenkarnasyon inancına bağlı olarak iyi ameller bir sonraki hayatta iyi meyve verirken, kötü ameller kötü meyve verir. Dolayısıyla engellilik kötü amellerin bir sonucu olmaktadır.⁴⁹ Budizm metinlerinde “Lotus Sutra’yı kim ihlal etmişse onun çocuğunun sağır ve dilsiz olarak dünyaya geleceği” yazmaktadır. Şintoizmde ise anne ve babaların hatalarından dolayı bebekleri engelli olarak dünyaya gelir inancı hakimdir.

Yahudilik kitabı dinlerin ilki olarak kabul edilmektedir. Yahudilik nüfuzunun tüm dünyada yaygın olmasının sebeplerinden birisi ilk kitabı din olma özelliği taşımasının yanı sıra Yahudiliğin kültür olarak ayrı bir yaşam tarzının olmasıdır. Bu kültür Yahudi toplumunun gündelik hayatlarında dini ritüellerine verdiği önemle alakalıdır. İşte bu gündelik yaşantı içerisinde Yahudiler engellilere oldukça hassas bir biçimde yaklaşmaktadır. Yahudi toplumunun engellilere yönelik bu hassas tutumunun sebebi şüphesiz Hz. Musa’nın konuşma engeli olmasıdır. Hz. Musa bir rivayete göre çocukluğundan itibaren konuşma yetisini ciddi anlamda yitirmiştir. Ama yine de O, Tanrı tarafından Yahudilerin lideri olmaya uygun görülmüştür. Tanrı, Firavunla konuşması için, yetenekli bir hatip olan ağabeyi Harun’u değil, Musa’yı seçmiştir. Tanrı, yalnızca Musa ile doğrudan konuşmuştur. Bu liderlik mefhumu, fiziksel özelliklere değil, karakter gücü üzerine odaklanmaktadır. Bu bize engelli insanların, toplumsal rollerde yer alabildiğini öğretmektedir.”⁵⁰ Yahudilerin kutsal kitabı Tanah’ta görme engelliliğe 37, topallığa 13 ve işitme engelliliğe ise 9 kez yer verilmiştir.⁵¹ Söz konusu kısımların bazılarında engellilere yaklaşım biçimlerine yer verilmiş bazılarında ise engelliliğin sebepleri anlatılmıştır. Bu durum bir ayette “Sağıra lanet etmeyecek, körün önüne engel koymayacaksın. Tanrı’ndan korkacaksın. Rab benim” şeklinde ifade edilmiştir. Tevrat’ta engelliliğin sebeplerinden birisinin Tanrı’nın kızdırılması sonucu insanları cezalandırması olarak belirtilmiştir. “Rab sizi iyileşemeyeceğiniz Mısır çibaniyle, urlarla, kaşıntıyla, uyuzla vuracak. Rab sizi

⁴⁹ Vidya Bhushan Gupta, “Hindular Engellilikle Nasıl Baş Etmektedir?”, Engellilik ve Dinler, içinde ed. Süleyman Turan, (İstanbul: Açılım Kitap, 2017), 266.

⁵⁰ Greene, “İnsanoğlunun Engellilik Tecrübesine İlişkin Yahudi Teolojik Yaklaşımları”, 197

⁵¹ Turan, “Yahudi Kutsal Metinlerindeki *Engellilik*”, 172

delilikle, körlükle, şaşkınlıkla cezalandıracak.”⁵² ayetinde açıkça görüleceği üzere Tanrının kişileri işlediği suç ve günahlardan dolayı engellilikle cezalandıracağı bildirilmiştir. Diğer semavi dinlerde olduğu gibi Yahudilikte de engellilik sabır gösterilmesi gereken ve nihayetinde ödüllendirilecek bir durum olarak nitelenmiştir. Yahudiler için sabır her anlamda kurtuluşun müjdecisidir. Tarih boyunca ve özellikle yakın geçmişte yaşadıkları soykırım ve eziyetler neticesinde meydana gelen travmalar Yahudilerin engellilere yaklaşımlarını da etkilemiştir. Özellikle 2. Dünya Savaşı sürecinde toplama kamplarında ve cephelerde birçok kişi uzuvlarını yitirerek engelli hale gelmişlerdir. 1948 yılında kurulan İsrail Devletinde bu kişilere özel ilgi gösterilmiş, bu ilgi daha sonra bir devlet politikası haline dönüşmüştür. İsrail engellilere yönelik hakları Dünya’da en fazla tanıyan ülkelerdendir.

Hristiyanlık da Yahudilik gibi gelenekleriyle varlığını sürdürmüş ve tüm dünyada yaygın hale gelmiş dinlerden birisidir. Genel bir görüşle Hristiyanlığın, Yahudilerin öğretilerinin bir devamı niteliğinde olduğu belirtilmektedir. Hristiyanların günümüzde engellilere yönelik tutumlarının oldukça müspet olduğunu söyleyebilirsek de bazı dönemlerde engellilere yaklaşımları oldukça acımasızdır. Örneğin Ortaçağın batı toplumlarında zihinsel engelliler içlerine cin girdiği düşüncesiyle aç bırakılarak ölüme terk edilmişlerdir. Engizisyon mahkemelerinin inşasıyla birlikte cadı olarak ilan edilen zihinsel engelliler yargılanmış ve çoğu kez idam edilmişlerdir. İdam edilmeyen engelliler ise birçok kez işkencelere maruz kalmıştır. Resmi kayıtlara göre Avrupa’da Ortaçağdan başlayarak, 18. Yüzyılın sonlarına kadar tahmini olarak 9 milyon insanın, cadılıktan ötürü ölüme çaptırıldığı belirtilmiştir.⁵³

Hristiyanlıkta engelliliğin diğer dinlerde olduğu gibi bir ceza olup olmadığıyla ilgili iki görüş mevcuttur. Bunlardan ilki engellilerin işledikleri bir günah neticesinde cezalandırıldıkları yönündedir;

Hz. İsa bir bayram günü Kudüs’e girdiğinde Koyun kapısı yanında İbranice’de Beytesta denilen beş eyvanlı bir havuzun civarında yatan kör, kötürüm, felçli hastalarla karşılaşır. Onların arasından 38 yıldır hastalığından muztarip bir adamın yanına yaklaşarak “İyi olmak ister misin?” diye sorar. Hasta adam: “Efendim, su

⁵² Turan, “Yahudi Kutsal Metinlerindeki *Engellilik*“, 174

⁵³ Ali Seyyar, Teorik ve Pratik Boyutlarıyla Sosyal Bakım, (Ankara: SHÇEK Yayınları, 2004), 22

çalkandığı zaman beni havuza indirecek kimsem yok, tam gireceğim an benden önce başkası giriyor.” diyerek iyileşmek istediğini belirtir. İsa da ona “Kalk, şilteni topla ve yürü!” dedikten sonra hasta adam iyileşir. İsa oradan ayrıldıktan bir süre sonra adamı tapınakta bulur ve “Bak, iyi oldun. Artık günah işleme de başına daha kötü bir şey gelmesin.” der.⁵⁴ Bu örnekte Hz. İsa günah ve ceza ilişkisine değinmektedir.

Bir diğer görüş ise engellilik durumunun işlenen günahlarla ilişkili olmadığıdır. Bunun için de İncil’de bir pasajdan örnek verebiliriz. *Hz. İsa yolda giderken doğuştan kör bir adam gördü. Öğrencileri İsa’ya, “Rabbi”, kim günah işledi de bu adam kör doğdu? Kendisi mi, yoksa annesi babası mı?” diye sordular. İsa şu yanıtı verdi: “Ne kendisi, ne de annesi babası günah işledi. Tanrı’nın işleri onun yaşamında görülsün diye kör doğdu.”⁵⁵ Bu pasajda da engelli kişinin engelinin bir günah neticesinde değil de tanrının takdiri sonucu meydana geldiği anlatılmaktadır.*

Günümüz Hristiyan toplumlarında engellilere karşı tutumlar oldukça olumlu yöndedir. Bilhassa kiliseler öncülüğünde engelliler ile diğer vatandaşlar arasında güçlü bağlar kurulmakta, böylelikle engelli bireylerin sosyalleşmesi sağlanmaktadır. Ayrıca kilise yetkilileri engelli kişilere kiliselerde çeşitli görevler vermektedir. Böylelikle kilise ve engelliler arasında organik bir bağ kurularak bu kişilerin dini adaptasyonlarının sağlanması amaçlanmaktadır.

4. Diyanet İşleri Başkanlığı ve Din Hizmetleri

Şer’iye ve Evkaf Vekâleti’nin kaldırılmasıyla beraber 3 Mart 1924 tarihinde 429 sayılı Kanun ile kurulan Diyanet İşleri Reisliği, 29.04.1950 tarih ve 5634 sayılı Kanun ile günümüzdeki ismi olan “Diyanet İşleri Başkanlığı” adını almıştır. 429 sayılı kanunun ilk 7 maddesi ile Diyanet İşleri Reisliğinin yetkileri Bakanlık düzeyinden idari kurum seviyesine indirilmiştir. Bu kararlar din işleri makamı görev ve yetkileri bakımından oldukça sınırlandırılmıştır. Kanunla, temeli dini kaidelere dayanan bir hukuk ve devlet sisteminin yerini laik bir sisteme bırakması amaçlanmıştır. “Kurucu kadrolar bu sayede ibadete ilişkin dînî hizmetleri teknik idare içine alarak ve dinin

⁵⁴ “Yuhanna,5:1-14.”Erişim 21 Eylül 2021, <https://www.kutsal-kitap.net/bible/tr/index.php?id=1579&mc=2&sc=1560>

⁵⁵ “Yuhanna, 9:1-3”

toplumsal yaşamdaki yerini gözeterek kontrolü altına almış ve seküler bir yapı içinde tutarak da dünyevî bir nitelikte olmasını sağlamaya çalışmıştır.”⁵⁶

29.04.1950 tarih ve 5634 sayılı kanunla önceden Evkaf ve Umum Müdürlüğüne devredilmiş olan mescit ve camiler ile bu yapıların görevlilerinin kadroları yeniden Diyanet İşleri Başkanlığının himayesine alınmıştır. Böylelikle bir önceki kanunla sınırlandırılan yetkiler bir nebze olsun genişletilmiştir. 15.08.1965 tarih ve 633 sayılı “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun” ile Başkanlığın görev tanımı değiştirilmiş ve “İslâm dininin inanç, ibadet ve ahlâk esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek” şeklinde ifade edilmiştir.”⁵⁷ Bu kanunla ahlak konusu ilk kez Diyanet İşleri Başkanlığının görevlerinden birisi olarak tanımlanmıştır. Uzun yıllar çeşitli eklemelerle varlığını sürdüren 633 sayılı kanunda 01.07.2010 tarih ve 6002 sayılı yasa ile değişiklikler yapılmış ve Başkanlık Genel Müdürlük seviyesinden Müsteşarlık düzeyine yükseltilmiştir. Son olarak 09.07.2018 tarih ve 703 sayılı KHK ile DİB Cumhurbaşkanlığına bağlanmıştır.

Din, insanlık tarihi boyunca toplumların hayatında vazgeçilmez bir unsur olarak daima yer almıştır. Bu nedenle, sosyal hayatın merkezinde bulunan din ile ilgili hizmetlerin yürütülmesi için planlı ve düzenli kuruluşlara ihtiyaç duyulmuştur. Ülkemizde din hizmetlerini düzenlemekle görevli olan Diyanet İşleri Başkanlığı böyle bir ihtiyaç sonucu kurulmuş ve örgütlenmiştir.⁵⁸ Daha öncede belirtildiği gibi Diyanet İşleri Başkanlığı’nın görev tanımı 633 sayılı Kanunda “İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek” şeklinde yapılmıştır. Bu tanımdan hareketle Diyanet İşleri Başkanlığının oldukça geniş bir görev alanına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Başkanlık; İslam’ın bir bütün olarak anlaşılmasına hizmet eden, batıl amaçları için dini

⁵⁶ İftar Gözaydın, *Diyanet: Türkiye Cumhuriyeti’nde Dinin Tanzimi*, 2. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 61

⁵⁷ “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun” erişim 22 Eylül 2021, <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/1>

⁵⁸ İsmail Arıcı ve Şuayip Özdemir, *Alevilerin Diyanet İşleri Başkanlığına Yönelik Görüşleri (Malatya Örneği)*, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3, (2012):2014.

istismar eden odakların eline düşmekten insanları koruyan, onların özgür iradeleri ve akıllarını ipotek altına almaya karşı duran bir anlayışı temsil etmektedir.⁵⁹

Diyanet İşleri Başkanlığı Stratejik Planında, Anayasa, kanun ve diğer mevzuatla kendisine verilen görev ve yetkiler doğrultusunda yürüttüğü hizmetlerin bir kısmını şu şekilde sıralamıştır: “*Diyanet İşleri Başkanlığı cami içi din hizmetlerinde; namaz kıldırma, cami dersleri, vaaz ve irşat hizmeti, cami dışı din hizmetlerinde ise halkın geneline açık konferans, sempozyum gibi ilmi aydınlatma hizmeti ile kadın, çocuk, yaşlı, hasta, engelli ve benzeri kesimlere yönelik manevi rehberlik hizmeti vermektedir.*” TAŞ, DİB’in sunduğu hizmetleri “İbadet İle İlgili Hizmetler”, “Dini Konularda Toplum Aydınlatma İle İlgili Hizmetler”, Din Eğitimi İle İlgili Hizmetler”, ve “Yurtdışı İle İlgili Hizmetler” olmak üzere 4 başlıkta incelemiştir.⁶⁰

İbadet ile ilgili hizmetler; Başkanlığın cami, mescit vb. ibadet yerlerinin koordinasyonu ile hac-umre faaliyetlerine yönelik verdiği hizmetlerdir. 1 Ağustos 1998 tarih ve 4379 sayılı kanun ile ülke genelindeki cami ve mescitlerin idaresi Diyanet İşleri Başkanlığına devrolunmuştur. Yine 26 Nisan 1979 tarih ve 7/17439 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile tüm hac ve umre organizasyonlarını düzenleme vazifesi DİB’e verilmiştir. Başkanlık her yıl hac ve umre ibadetlerinde vatandaşlarımıza rehberlik etmek üzere personel görevlendirmesi yapmaktadır.

Dini konularda toplumu aydınlatma ile ilgili hizmetlerin başında vatandaşların dini hususlarda akıllarına takılan soruların cevaplandırılması gelmektedir. DİB bu hizmeti “*fetva.diyaret.org*” internet adresi üzerinden gerçekleştirebildiği gibi 2012 yılından bugüne kadar toplum arasında “*Alo Fetva*” olarak da bilinen “**Dini Danışma Hattı**” üzerinden ya da yüz yüze vermektedir. Din İşleri Yüksek Kurulu yurtiçi ve yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızın dini konularda sorduğu soruların cevaplarını hazırlamaktadır. Ayrıca merkezde kurul, illerde ve ilçelerde ise müftülükler aracılığı ile de bu hizmeti farklı kitlelere ulaştırmaktadır. Toplum aydınlatma hizmetlerinden bir diğeri ise vaaz ve irşattır. Bunlar dini ve ahlaki hususlarda vatandaşları bilgilendirmek amacıyla cami ve mescitler başta olmak üzere yapılan anlatımlardır. “*Toplum dini ve ahlaki yönden bilgilendirme ve aydınlatmanın en eski ve etkin*

⁵⁹ “DİB Kurum Misyonu” erişim 05 Ekim 2021 <http://www.sp.gov.tr/tr/kurum/s/155/Diyanet+Isleri+Baskanligi>

⁶⁰ Kemalettin Taş, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, (İstanbul:İz Yayıncılık, 2002), 98.

yollarından biri olan vaaz, insanların hayra yönelmesi, kötülüklerden uzaklaşması, İslam kültürünün öğrenilip özümsemesi, İslam ahlakının yaşanan değerlere dönüşmesi, hayatın yorumlanmasında bireylere büyük kolaylıklar sağlaması gibi pek çok bakımdan önemli bir etkinliktir.”⁶¹ DİB bu hizmetlerinin yanı sıra toplumu aydınlatmak için konferans, sempozyum, panel gibi etkinlikler düzenlemektedir. Yine Başkanlık dijital ortamları ve radyo-televizyon kanallarını da etkin bir şekilde kullanmaktadır.

Din eğitimi ile ilgili hizmetler, Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Bu hizmetlerden en bilineni yaygın din eğitimi hizmetlerinden olan Kur’an Kurslarıdır. Usule uygun olarak Kur’an okuması yapmak, ezber, meal ve ibadetlerin öğretimini gerçekleştirmek amacıyla ülke genelinde ve yurtdışındaki camilerde, Gündüz Kur’an kurslarında ve akşam Kur’an kurslarında vatandaşlara dini eğitim verilmektedir. Hafızlık eğitimi de din eğitimi ile ilgili hizmetler arasında yer almaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığının görev tanımı yapılırken “tüm dünyada” ifadesi kullanılmıştır. Başkanlığa bağlı olarak bu hizmeti vermek üzere Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Birimin sunduğu hizmetler kendi web sayfasında;

“Ülkemizin İslam düşünce geleneğindeki zenginliğini, doğru bilgiyi asıl kabul eden din anlayışını ve din hizmetleri alanındaki tecrübesini, talep edilmesi durumunda, yurtdışında yaşayan vatandaş ve dindaşlarımızla paylaşmak, yurtiçinde olduğu gibi yurtdışında da, dinin yanlış ve yanlı yorumuyla ortaya çıkabilecek suiistimallere mahal bırakmayacak bilgiyi günümüz farklı iletişim vasıtalarıyla vatandaş, soydaş ve dindaşlarımızın dikkatine sunmak, vatandaş, soydaş ve dindaşlarımızın yaşadığı ülke ve topluluklara doğrudan götürülen din hizmetleri yanında, sağlıklı dinî bilginin üretileceği ve din bilginlerinin yetiştirileceği din eğitim-öğretim kurumlarının teşekkülüne ve gelişmesine katkı sağlamak; bu kapsamda işbirliği ve tecrübe paylaşımını geliştirmek; bu ülke ve toplulukların resmî-İslamî

⁶¹ Ömer Faruk Söylev, “Yerleşik İrşat Usullerini Uygulamada Ortaya Çıkan Sorunlar ve Dinî Danışma ve Rehberlik Üzerine Bir İnceleme” Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 22/1, (2013):187.

kurumlarının gelişmesine ve hizmetleri geliştirmelerine yardımcı olmak; kurumlar arası yakın ve sıcak ilişkiler kurmak.”⁶² şeklinde ifade edilmiştir.

Vakıf ile ilgili sunulan hizmetler ise Türkiye Diyanet Vakfı üzerinden gerçekleştirilmektedir. DİB’in hizmetlerine destek olmak amacıyla 13 Mart 1975 tarihinde kurulan vakıf günümüzde halen etkin bir biçimde faaliyet göstermektedir. İslam geleneğinin bir unsuru olan vakıf, cami ve mescit yapım ve onarımı, yardıma muhtaç kişi ve ailelere dini değerler gözetilerek yardım ulaştırılması, yurtiçi ve yurtdışında her yaştan bireye dini eğitim hizmetleri götürmek, her kademedeki öğrencilere burs hizmeti sağlamak gibi birçok faaliyet ifa etmektedir.

5. Diyanet İşleri Başkanlığının Engellilere Yönelik Hizmetleri

Engelli kişiler hemen her toplumda birçok sorunla karşılaşabilmekte, dışlanma ve ayrımcılığa maruz kalabilmektedir. İslamiyet kişileri avantajlı-dezavantajlı insanlar olarak ayırt etmemekte, insanlığı bütün olarak eşitlikçi bir yaklaşımla değerlendirmektedir. İslam inancında insan eşref-i mahlûkat yani yaratılanların en şerefliisidir. DİB engelli bireyler konusunda toplumda farkındalık meydana getirmek, onların toplumdaki dışlanmasına engel olmak, engellilerin dini vecibelerini yerine getirmelerinde yardımcı olmak ve bu vecibeleri yerine getirirken karşılaştıkları sorunlara çözüm bulmak için birçok faaliyet yürütmektedir. “Bu bağlamda engellilerin manevi gelişimlerine katkıda bulunmak için eğitim öğretime teşvik edilmeleri, dini sorumluluklarını yerine getirebilmeleri noktasında motivasyonlarının artırılması, hayat şartlarının kolaylaştırılarak toplum içerisinde huzurlu, aktif, etkin bir şekilde rol almalarını sağlayacak çeşitli faaliyetler yürütülmektedir.”⁶³

Toplum içerisinde değeri her geçen gün artan ve yenilikçi projeleriyle toplumun her kesimine ulaşmayı hedefleyen DİB, engellilere yönelik din hizmetlerine de oldukça önem vermektedir. Din eğitimi ve hizmetlerinin sadece camii ve mescitlerde kalmamasını amaçlayan Başkanlık, eğitimi engellilerin bulunduğu her

⁶² “DİB ilkeler ve Hedefleri” erişim 08 Ekim 2021, <https://disiliskiler.diyamet.gov.tr/sayfa/51/ilkeler-ve-hedefler>.

⁶³ “Engellilere Yönelik Hizmetler” erişim 19 Ekim 2021, <https://dinhizmetleri.diyamet.gov.tr/Detay/491/%E2%80%8Bengellilere-y%C%B6nelik-hizmetler->

yere götürme gayreti içerisinde. Bu sebeple Başkanlığa bağlı birçok merkezi birim engellilere din hizmetini ulaştırmak için faaliyet göstermektedir. Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Hac ve Umre Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü başta olmak üzere Başkanlığa bağlı hemen tüm birimler koordineli bir biçimde engellilere din hizmeti vermektedir.

Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğünün sunmuş olduğu hizmetlerin başında yaygın din eğitimi gelmektedir. Ülke genelinde ve yurtdışında açılan Kur'an kursları, Müdürlüğe bağlı Yaygın Din Eğitimi Daire Başkanlığı'na bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Daha önceleri cami ve mescitlerde düzenlenen Kur'an kursları Yaygın Din Eğitimi Daire Başkanlığının birçok kurum ve kuruluş ile yapmış olduğu müşterek çalışmalar ile engellilerin bulunduğu her yerde düzenlenmeye başlamıştır. Bu kapsamda engellilere yönelik düzenlenen kurslarda görev alan personellerin eğitimine de ayrı önem verilmektedir. Kastamonu, Rize ve Manisa illerinde çeşitli tarihlerde engellilere hizmet veren din görevlileri için eğitimler düzenlenmiştir. Bu eğitimlere katılan personeller daha sonra hizmet alanlarında engellilere yönelik din hizmetlerinin aktarımında başarıyla görev almaktadır.

İslam Dininin inanç, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek⁶⁴ hedefleriyle hizmet veren Din Hizmetleri Genel Müdürlüğünün engellilere yönelik faaliyetleri her geçen yıl ivme kazanmıştır. Bilhassa Cami Hizmetleri Daire Başkanlığınca yürütülen "Engelsiz Cami, Engelsiz İbadet" projesi kapsamında engellilerin camilerde karşılaştıkları sorunlara karşı oldukça önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda Ekim 2019 tarihi itibarıyla ülke genelinde 19 bin 923 caminin yüzde 20'si engelli erişimine uygun hale getirilmiş, 13 bin 768 camide standartlara uygun rampa kurulmuş, 7 bin 491 camide engellilere uygun abdest alma yeri kurulmuş ve 860 camide engelli asansör inşa edilmiştir.⁶⁵

Genel Müdürlük, Milli Eğitim Bakanlığı, Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı,

⁶⁴ "Diyanet İşleri Başkanlığının Hedefleri" "İlkeler ve Hedefler"

⁶⁵ "Engelsiz Camiler Projesi" erişim 23 Ekim 2021, <https://www.star.com.tr/yasam/engelsiz-cami-engelsiz-ibadet-haber-1484361/>

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Üniversiteler, Halk Eğitim Merkezleri, Sivil Toplum Kuruluşları ve Rehabilitasyon Merkezleri ile birlikte çeşitli projeler sürdürmektedir.⁶⁶ Nitekim Dünya Engelliler Günü olan 3 Aralık ve Engelliler Haftası olarak ilan edilen 10-16 Mayıs tarihleri arasında DİB her yıl çeşitli etkinliklerle engelli kişilere verdiği önemi göstermektedir. Bu tarihlerde ülke genelinde programlar düzenlenmektedir. Yine bu haftaya denk gelen Cuma günü cami hutbe ve vaazlarında engellilikten bahsedilmektedir. “Lisans ve üzeri eğitimi bulunan, işaret dili veya Braille alfabesi bilen, engellilik konusunda çeşitli sertifikaları bulunan din görevlileri ihtiyaç bulunması ve talep edilmesi halinde özel eğitim okullarında ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitim-öğretim dönemleri içerisinde din öğretimi derslerinde destek sağlayabilmektedir.”⁶⁷

Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün engellilere yönelik faaliyetlerinin belki de en önemlilerinden birisi hazırlanan “Engellilere Yönelik Manevi Danışmanlık Hizmetleri Yönergesidir”. Adı geçen yönerge ile engelli bireylere verilecek din hizmetleri bir standarda bağlanmış, İl ve büyük İlçelerde müftülüklerde İl ve İlçe engelli koordinatörlüğü oluşturulmuş, bu hizmetleri yürütmek üzere görevlendirilecek engelli koordinatörlerinin görev tanımları yapılmıştır. Böylelikle engelli bireylerin dini hususlarda alacakları hizmetler standardize edilmiş ve hizmet sunumlarına koordineli bir yapı kazandırılmıştır.

“Ülkemize tanınan kontenjan dâhilinde, öncelikle hacca ilk defa gitmek isteyenlere imkan tanımak, Hac ve umre ibadetlerini; eğitim, irşat ve hizmet ekseninde yürütmek, ömründe bir defa hacca gitme imkanı bulan vatandaşlarımıza hak ettikleri hizmeti, imkanlar ölçüsünde en iyi şekilde sunmak, onlara usulüne uygun bir hac ve umre ibadeti yaptırmak, haccın heyecanını kendilerine yaşatmak”⁶⁸ amacı ile hizmet veren Hac ve Umre Hizmetleri Genel Müdürlüğü, engelli bireylerin Hac ve Umre vazifelerini yerine getirirken karşılaşılabilecekleri sorunlara karşı tedbirler alarak, bu kişilerin huzur içinde ibadetlerini tamamlamalarına olanak sunmaktadır. Bu kapsamda genel müdürlüğe bağlı olarak faaliyet gösteren Hac ve Umre Eğitim Daire Başkanlığı

⁶⁶ Turan, “Diyabetin Engelliye Yönelik Politika Hizmet ve Mevzuatı,” 142.

⁶⁷ Turan, “Diyabetin Engelliye Yönelik Politika Hizmet ve Mevzuatı,” 142.

⁶⁸ Diyanet İşleri Başkanlığının Hedefleri “İlke ve Hedefler”

Hac ve Umre ziyaretlerinde görev yapacak vatandaş ve personellere eğitimler düzenlemektedir. Bu bağlamda engelli vatandaşlarımıza hizmet sunacak personellere de özel eğitimler verilmektedir. Hac ve Umre Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün Diyanet TV ile müşterek olarak hazırladığı işitme engellilere yönelik “Dinimi Öğreniyorum” programında hac ve umre vazifesi işaret dili ile anlatılmakta, söz konusu program Genel Müdürlüğün web sayfasında paylaşılmaktadır.⁶⁹

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü; “Toplumun din konusunda sahih kaynaklara dayalı, doğru bilgiyle aydınlatmak, İslâm'ın temel kaynaklarının neşrine önem vermek, Toplumun sosyal ve kültürel yapısını göz önünde bulundurarak; halk, gençlik, çocuk, kadın ve aydınlar için ayrı ayrı yayınlar hazırlamak, çocuk ve gençleri kötü alışkanlık ve zararlı akımlardan korumaya yönelik yayınlara öncelik vermek, Engelli, kimsesiz, yaşlı, yoksul, hükümlü ve tutuklu gibi özel ilgi ve desteğe muhtaç vatandaşlarımız için yayınlar hazırlamak, Bilgi ve ahlak eksenli, hikemî-irfanî derinliğine sahip, evrensel insanî/islamî erdemleri önceleyen bir dindarlığın gelişmesine katkı sağlamak, İslâm'ın itikadî ve hayata dair bilgisiyle donanımlı, dini içselleştirip pratiğe yansıtma bilincine sahip, eğitim ve kültür seviyesi yüksek, çevresi ve toplumuyla barışık, beşerî ilişkilerde mutedil, muhatabını anlayabilen, dinî ve ilmî bilgidен faydalanarak sorunlara makul çözümler üretebilen, söz ve davranışlarıyla örnek ve öncü din görevlilerinin yetişmesine yardımcı olmak, Yurt dışındaki vatandaşlarımızın kendi öz kimlikleri; dinleri, tarihleri, kültürleriyle uyumlu, yaşadığı toplumun değerleriyle barışık ve bulunduğu topluma değer katabilen bireyler olmalarına destek olmak, Yurt dışındaki soydaş ve dindaşlarımızın dinî ihtiyaç ve beklentilerine cevap verecek eserler hazırlamak, Dinî konular yanında, çeşitli toplumsal sorunlara kendi görev alanı perspektifinden ışık tutacak kitapları hazırlatıp bastırmak ve ücretsiz olarak dağıtmak, Toplumun dinî bilgi aktarımında, günümüz bilgi, bilişim ve iletişim teknolojisinin imkânlarını -en geniş çerçevede- olabildiğince iyi kullanmak, Sürekli yeni bilgi üretmek, bilgi donanımını geliştirmek ve bilgiyi yerinde ve zamanında toplumla paylaşmak, Yayınlarını toplumun bütün kesimlerine ulaştırmaya çalışmak.”⁷⁰ amacı ile hizmet vermektedir. Genel Müdürlük amaçlarında ifade edildiği üzere engelli

⁶⁹ “Hac ve Umre Ziyaretleri (Engelliler İçin)”

⁷⁰ Diyanet İşleri Başkanlığının Hedefleri “İlke ve Hedefler”

bireylerin dini hususlarda aydınlanmasını sağlamaya ayrıca önem göstermektedir. Bu kapsamda görme engelliler için Braille alfabesi, işitme engelliler için işaret dili ile birçok eser hazırlanmıştır. Kurum tarafından hazırlanan “İslam Engelliler Hukuku, Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam, Ayetler ve Hadisler Işığında Engelliler ve Toplumsal Emanet ve Engelliler” isimli eserler İslam Dininin engellilere bakışını yansıtmaktadır.⁷¹ Yine bilhassa son zamanlarda teknolojinin gelişimi ile önem kazanan dijital platformlarda dini hizmetleri sunmak için Dijital Yayınlar Daire Başkanlığı genel müdürlüğe bağlı olarak görev yapmaktadır. Ayrıca Diyanet TV ve başkanlığın web sayfasında yer alan programlar ile engellilere birçok konuda dini bilgiler verilmektedir.

6. Diyanet İşleri Başkanlığının İşitme Engellilere Yönelik Sunduğu Hizmetler

İşitme engelliler diğer engel türleri de göz önüne alındığında dini hizmetlere erişim noktasında belki de en dezavantajlı engelli grubudur. Yaradılış itibariyle işitme engelliler işaret dili öğrenerek hayata başlamaktadır. Buldukları toplumun dili ise işitme engelliler için daha sonra öğrenilen ancak yeterince idrak edilemeyen bir dildir. Bu sebeple diğer bireylere yönelik verilen hizmetler işitme engelliler için çoğu zaman bir anlam ifade etmemektedir. Nitekim yakın zamana kadar işitme engelliler din eğitimlerini yalnızca ailelerinden veya örgün eğitim gördükleri okullardan almaktaydılar.

DİB işitme engelli bireylerin dini konularda hizmet alabilmeleri konusunda titizlikle çalışmalarını sürdürmektedir. Bu kapsamda düzenlenen eğitim, sempozyum ve panellerde personellerin işitme engellilik olgusuna karşı duyarlılık geliştirmeleri sağlanmakta, işitme engelli bireylere yaklaşımlarının nasıl olması gerektiği ve dini konuların işitme engellilere pratik olarak aktarılmasıyla ilgili personellere bilgiler verilmektedir. Manisa, Rize ve Kastamonu’da 2014-2015 yıllarında işitme engellilere yönelik sunulacak din hizmetlerinde görev yapmak isteyen personellere eğitim verilmiştir. Bu eğitimlerin ardından eğitim alan personeller işaret dili ile din eğitimine başlamışlardır. Ankara DİB Yayınları tarafından 2013 yılında ilk basımı yapılan “Türk

⁷¹ Turan, “Diyanetin Engelliye Yönelik Politika Hizmet ve Mevzuatı,”146

İşaret Dili Dini Kavramlar Sözlüğü”, işitme engelli bireylerin dini eğitimlerinde oldukça kolaylık sağlamıştır. Sözlük, resimler ve işaret dili ile dini kavramların aktarımının sağlanması bakımından işitme engelli bireylerin dini idraklerinde oldukça önemli bir kaynak görevi üstlenmiştir. Basılı bir yayın olarak ücretsiz şekilde vatandaşların istifadesine sunulan sözlüğün aynı zamanda işaretlerin video formatı www.engelsiz.diyamet.gov.tr adresinde yer almıştır.⁷² Aynı yayınevi tarafından 2014 yılında İşitme Engelli Çocuklar İçin Din Eğitim Seti⁷³ basılmıştır.

DİB belli zamanlarda işitme engelli bireyler için çeşitli yarışmalar düzenlemektedir. Kayseri’de işitme engellilere yönelik çalışmalar yapan İslam’ı Anlatan Eller Derneği tarafından hazırlanan “Bizim Eller Kur’an okuyor” projesi kapsamında bölge birincisi olan 14 işitme engelli 29 Aralık 2018 tarihinde umreye gönderilmiştir. Yine 2019 yılında DİB’e bağlı kurslarda eğitim alanlar arasında düzenlenen yarışma ile 155 kişilik gruba umre yaptırılmıştır.

DİB tarafından 2019 yılında 2 cilt halinde (Harfler ve Kelimeler) basımı yapılan *İşitme Engellilere Özel Elif Ba* Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü tarafından talepte bulunan müftülüklere dağıtılmaktadır.

DİB’in şüphesiz işitme engelli bireylere sunduğu hizmetlerin en önemlilerinden birisi de Diyanet TV’de yayınlanan programlardır. İşitme engelliler için hazırlanan programlar haricinde işaret dili ile anlatımı yapılan “Sessiz İlmihal, Biz Aileyiz, Sohbet Tadında, Engelsiz Hayat ve Engelleri Aşalım, İşaret Diliyle Cuma Hutbesi ve Cuma Sevinci” gibi programlar işitme engellilerin dini konular hakkında bilgi sahibi olmasına katkıda bulunmaktadır. Bu programlar ayrıca diğer video platformlarında da izlenebilmektedir.

Son olarak DİB’in internet adresinde işitme engellilere yönelik bilgilendirme videoları, sıkça sorulan sorular bölümünden ise akıllarına takılan konularda bilgi alma imkânı sunulmaktadır.

Tamamen gönüllülük esasına dayanması sebebiyle camilerde işaret dili bilen personel sayısı istenilen düzeyde değildir. İllerde ve büyük ilçelerde engelli koordinatörleri aracılığı ile işitme engellilere talepleri halinde verilen dini eğitimler ise

⁷² Turan, “Diyanetin Engelliye Yönelik Politika Hizmet ve Mevzuatı,” 147.

⁷³ Turan, “Diyanetin Engelliye Yönelik Politika Hizmet ve Mevzuatı,” 147.

oldukça yetersizdir. Bunlara rağmen son 20 yıl içerisinde DİB'in işitme engellilere yönelik hizmetlerini oldukça arttırmış ve arttırmaya devam etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma işitme engelli bireylerin DİB'in kendilerine yönelik hizmetleriyle ilgili görüşlerini tespit ve değerlendirmeyi amaçladığından "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma"⁷⁴ olarak tanımlanan nitel araştırma yaklaşımının, "araştırmacının belirli bir zaman içerisinde gerçek ve güncel bir veya birkaç sınırlandırılmış sistemi (veya durumu) çoklu veri toplama araçlarıyla (gözlemler, görsel-ışitsel materyal, görüşmeler, raporlar) ayrıntılı olarak derinlemesine incelediği, durumu betimleyip, durumla ilişkili temaları açıkladığı araştırma yaklaşımı"⁷⁵ şeklinde ifade edilen durum çalışması yöntemine uygundur. Nitel araştırmalarda araştırmacı, görüşme yaptığı kişilerin görüşleri üzerinde derinlemesine analizler yapmaktadır. Bu süreçte araştırmacı bir kâşif gibi hareket ederek ilave sorularla gerçekliğin izini sürer ve muhatabının öznel bakış açısına önem verir.⁷⁶ Araştırmamızda bu doğrultuda katılımcıların Diyanet İşleri Başkanlığının kendilerine sunmuş olduğu hizmetlere yönelik bakış açılarını anlama, tanımlama ve yorumlama noktasında çalışmalar yapılmıştır.

Nitel araştırma, olayları ve olguları doğal ortamları içinde tümevarımcı bir yaklaşımla tanımlar ve katılımcıların bakış açılarını anlamaya odaklanır.⁷⁷ Çalışmamızda işitme engelli 30 kişiyle işaret dili vasıtasıyla önceden rızaları alınarak

⁷⁴ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, Nitel Araştırma Yöntemleri, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016), 39.

⁷⁵ İbrahim Yıldırım ve Sedat Şen, *Eğitimde Araştırma Yöntemleri*, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019), 69.

⁷⁶ Zeki Karataş, "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri" Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi 1/1(2015):63, erişim 10 Kasım 2021, <https://silo.tips/download/manevi-temelli-sosyal-hzmet>

⁷⁷ Nurşen Aydın, "Nitel Araştırma Yöntemleri:Etnoloji," Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi, 2 (2018):3

mülakat yapılmış ve bu kişilerin DİB'in sunduğu hizmetler hakkındaki görüşleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Ayrıca İzmir, Ankara, Konya, Diyarbakır ve Adana illerinin il engelli koordinatörlerine de rızaları alınmak şartıyla mülakat soruları gönderilerek cevaplandırmaları istenmiştir. Nitel araştırmalarda daha ziyade insanların duygu, tutum ve davranışları ölçüldüğü için bu verileri rakamlarla ifade etmek oldukça güçtür. Dolayısıyla çalışmada sorulan sorular yer yer genişletilerek işitme engellilerin DİB'in sunduğu hizmetlere yönelik duygu ve tutumları tespit edilip değerlendirmeye çalışılmıştır. İşitme engellilerin soyut kavramları anlama ve ifade etmeleri oldukça güç olduğundan bu kişilere dair çalışmalar oldukça zor olmaktadır. Çalışmamız esnasında İEB'lerin anlayabilecekleri kolaylıkta sorular hazırlanmasına özen gösterilmiş yine görüşmelerde aynı titizlikle sorular katılımcılara yönlendirilmiştir.

Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmamızın örneklemini İzmir ilinde ikamet etmekte olan otuz işitme engelli birey ile İzmir, Ankara, Konya, Diyarbakır ile Adana İllerinin il engelli koordinatörleri oluşturmaktadır. Bu kişilerin yaş, cinsiyet, meslek, öğrenim durumu gibi unsurlarla araştırma konusu arasında bir bağ kurulmadığından çalışmamız rastgele örneklem yöntemiyle kurgulanmıştır.

Araştırmamızın verileri, gönüllülük esasıyla önceden rızaları alınan 18 yaş ve üzeri 30 işitme engelli birey ve İzmir, Ankara, Konya, Diyarbakır ile Adana illerinin il engelli koordinatörleri için hazırlanmış olan açık uçlu mülakat sorularına verdikleri cevaplardan toplanmıştır.

Veri Toplama Araçları ve Uygulanması

Araştırmamızın verileri İzmir ilinde ikamet eden 30 işitme engelli vatandaşımızla kendilerinin rızaları alınarak, Bornova İlçesinde bulunan Bornova İşitme Engelliler Spor Kulübüne ait lokalde gerçekleştirilen görüşmelerde toplanmıştır. Bu görüşmelerden önce söz konusu kişilere görüşmenin İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında hazırlanan bir Yüksek Lisans tezine esas olmak üzere gerçekleştirildiği, amacı, önemi ve kişi bilgilerinin gizli tutulacağı bildirilmiştir.

Görüşmeler esnasında ilgililere araştırmanın konusuna bağlı kalınarak hazırlanan yarı yapılandırılmış mülakat soruları işaret dili bilen araştırmacı ve etik kurul talep belgesinde isimleri geçen iki yardımcı tarafından yöneltilmiş, alınan yanıtlar araştırmacı tarafından detaylı bir biçimde not edilmiştir. Söz konusu notlar daha sonra metne dönüştürülmüş ve katılımcılardan da okutularak onayları alınmıştır. Çalışmada kişi bilgilerinin gizliliği esasına göre katılımcıların cevapları “İE-1”, “İE-2 (...)” şeklinde kodlanarak sunulmuştur. İşitme engellilere yönelik hazırlanan mülakat soruları şu şekildedir:

İşitme Engellilere Yönelik Hazırlanan Mülakat Soruları

- 1- Diyanet İşleri Başkanlığının engellilere yönelik din hizmetleri hakkında bilgileriniz nelerdir? (Örn.Engelli Koordinasyon Merkezi, Diyanet TV, Kur'an Kursları)
- 2- Diyanet İşleri Başkanlığının İşitme Engellilere sunduğu din hizmetlerini yeterli buluyor musunuz?
- 3- Diyanet İşleri Başkanlığının işitme engellilere sunduğu din hizmetlerinin olumlu yönleri nelerdir?
- 4- Diyanet İşleri Başkanlığınca görevlendirilen engelli koordinatörünün faaliyetlerini nasıl buluyorsunuz?
- 5- Dini konularda bilgi almak istediğinizde Diyanet İşleri Başkanlığına hangi kanallardan ulaşıyorsunuz?
- 6- Diyanet İşleri Başkanlığı bu zamana kadar sizlere hangi hizmetleri sundu?
- 7- Cami görevlilerinin işitme engellilere yönelik yaklaşım ve hizmetlerini yeterli buluyor musunuz? Önerileriniz nelerdir?
- 8- Sizce işitme engellilere yönelik din hizmetleri nasıl olmalıdır?
- 9- Camilerde ve din bilgisi alabileceğiniz kurumlarda sizlere nasıl yaklaşılmasını istiyorsunuz?
- 10- İşitme engellilere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri hakkında görüşleriniz nelerdir?

Örnekleminizde yer alan bir diğer grup olan İzmir, Ankara, Konya, Diyarbakır ile Adana illerinin il engelli koordinatörlerine ise sorular elektronik posta ile iletilmiş, yanıtları ise yine elektronik posta yoluyla alınmıştır. Katılımcı cevapları “İEK-1”,

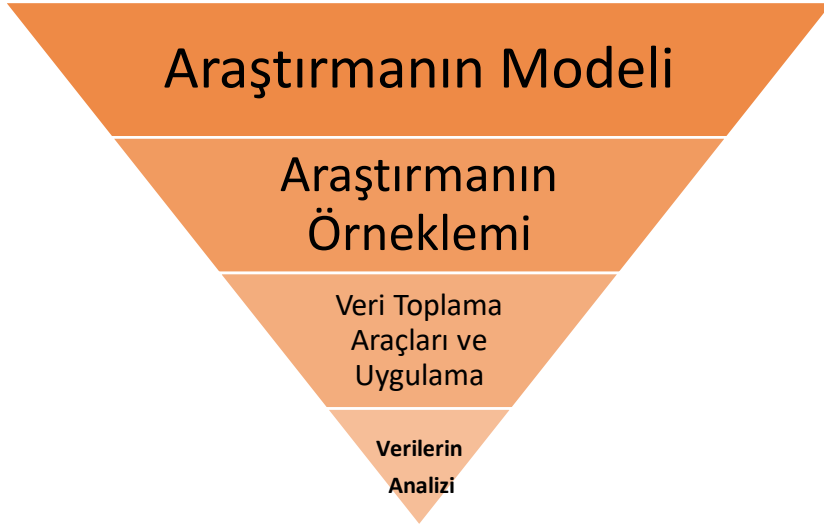
“İEK-2” şeklinde kodlanmıştır. İl Engelli Koordinatörlerine yönelik hazırlanan mülakat soruları şu şekildedir:

İl Engelli Koordinatörlerine Yönelik Hazırlanan Mülakat Soruları

- 1) Koordinatörlüğünüzün görev ve sorumlulukları hakkında bilgi verebilir misiniz?
- 2) Diyanet İşleri Başkanlığının engellilere yönelik hizmetleri hakkında bilgi verebilir misiniz?
- 3) Diyanet İşleri Başkanlığının işitme engellilere yönelik hizmetlerini yeterli buluyor musunuz?
- 4) İşitme engellilere yönelik hizmetlerde sorun ve aksaklıklar sizce nelerdir? Bu konuda görüşlerinizi yazabilir misiniz?
- 5) Diyanet İşleri Başkanlığının işitme engellilere yönelik hizmetlerinin geliştirmesine yönelik önerileriniz nelerdir?
- 6) Diyanet İşleri Başkanlığı genelde engellilik, özelde de işitme engelliliğiyle ilgili yeterli bilgilendirme ve farkındalık oluşturma çalışmaları yapmakta mıdır?
- 7) İşitme engelliler sizlerden hangi taleplerde bulunmaktadır?
- 8) Engelliler konusunda Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki diğer birimlerle koordinasyon sizce yeterli midir?

Verilerin Analizi

Araştırmamız esnasında toplanan veriler nitel veri analiz türlerinden içerik analizi ile yorumlanmıştır. Yapılan çalışma esnasında katılımcıların vereceği cevapların kaç ayrı grup oluşturacağı önceden tahmin edilemediği için veriler içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen bilgiler detaylı olarak incelenmiş ve kategorize edilerek benzer konular kodlanmıştır. Bu kodlar daha sonra temalanmış, en son temalar ile kodlar yorumlanmıştır. Çalışmamızda katılımcıların bilgileri gizli tutulacağı için ad ve soyadları yerine de kodlar kullanılmıştır.

Şekil 1. Araştırmanın Yöntemi

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR ve YORUM

Çalışmanın bu bölümünde katılımcılara yöneltilen olan mülakat sorularına alınan cevaplardan elde edilen bulgulara yer verilmektedir. İşitme engellilere ve engelli koordinatörlerinden elde edilen veriler ayrı ayrı başlıklar halinde verilmiştir.

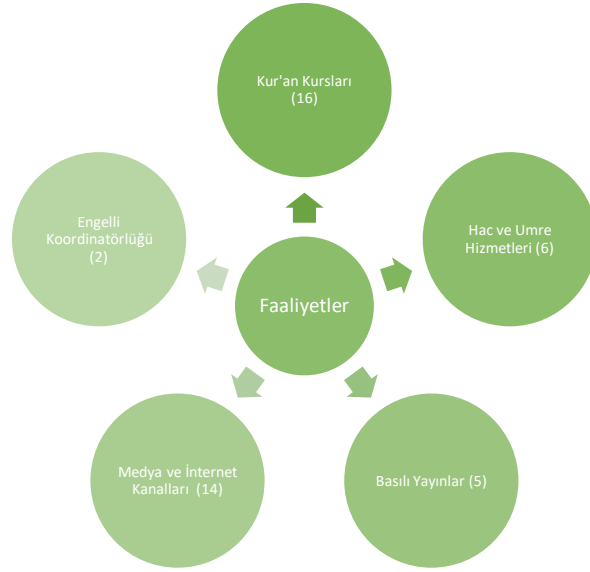
Şekil 2. İşitme Engelli Bireylerin Görüşlerine Dair Temalar

Şekil 3'te görüldüğü üzere İEB'lerin ve İEK'ların görüşlerine dair temalar "DİB Faaliyetler, DİB Hizmet alınan kanallar, DİB Katkıları, Sorunlar ve Öneriler olmak üzere 5 temel başlığa ayrılmıştır.

1. Diyanet İşleri Başkanlığının Faaliyetleri

Çalışmamızın bu bölümünde DİB'in faaliyetlerine ilişkin katılımcıların verdikleri yanıtlardan elde edilen bulgular iki başlık halinde incelenmiştir.

1.1. Diyanet İşleri Başkanlığının Engellilere Yönelik Faaliyetlerine İlişkin Bulgular

Şekil 3. Diyanet İşleri Başkanlığının Engellilere Yönelik Faaliyetleri

Şekil 4.'de görüldüğü üzere katılımcılar Diyanet İşleri Başkanlığının engellilere yönelik Kur'an kursları, hac ve umre hizmetleri, basılı yayınlar, medya ve internet kanalları ile engelli koordinatörlüğü olmak üzere 5 faaliyetinden haberdar olduklarını belirtmiştir. DİB'in engellilere yönelik faaliyetlerine ilişkin İEB'lerin cevaplarından bazıları ise şu şekildedir.;

“DİB'in Camilerde Kur'an öğretimi için bazı faaliyetlerinin olduğunu biliyorum. Ayrıca bir engelli yakınım Umre'ye gitmişti.”(İE-13)

“Diyanet İşleri Başkanlığının herhangi bir faaliyetinden haberim yok.” (İE-7)

“Bir dönem Kur'an kursuna katılmıştım. Görme engelliler için Kur'an-ı Kerim olduğunu biliyorum.” (İE-20)

“Diyanet TV’de çok güzel programlar var. Hac ve Umre’de de engellilere rehberlik yapıldığı hakkında bilgim var.” (İE-2)

“Diyanet İşleri Başkanlığının etkinlikleri olduğunu duydum ama ne olduğunu bilmiyorum.” (İE-11)

“Camilerde bedensel engelliler için özel yerler var. Kur’an kursları olduğunu duymuştum.” (İE-26)

“Dini günlerde Diyanet TV’yi izliyoruz. İnternette de dini konularda bazı videolarını izlemiştim.” (İE-30)

“Kâbe’ye (Hac veya Umreyi ifade etmek istemiştir) giden bir yakınım engelli rehberlerinin çok yardımcı olduğunu söylemişti. (İE-8)

“Kur’an kurslarının olduğunu biliyorum. Belki ben de bir gün giderim.” (İE-22)

“Kuzenim cami imamı. İlimizde bir engelli koordinatörü olduğunu ve ondan yardım alabileceğimizi söylemişti.” (İE-10)

İşitme engelli katılımcıların verdiği yanıtlara bakıldığında, katılımcıların yarısından fazlası Kur’an Kurslarından haberdardır. Yine katılımcıların çoğu medya ve internet sitesinden, altısı ise Hac ve Umre hizmetleri hakkında bilgi sahibidir. Görüşülen kişilerde verilen hizmetler hakkında en az bilgi sahibi olunan iki konu basılı yayımlar ve engelli koordinatörleridir. Katılımcıların neredeyse hiçbiri engelli koordinatörleri ve görevleri hakkında bilgi sahibi değildir. Bilgileri neredeyse tamamen görsel olarak edinebilen işitme engellilerin, DİB’in sunduğu basılı yayın hizmetlerinden de çok azı haberdardır.

DİB’in engellilere yönelik faaliyetlerine ilişkin İl engelli koordinatörlerinin cevapları ise şu şekildedir:

“Her ilde bir bayan ve bir erkek olmak üzere koordinatörler belirlenerek illerde engellilere yönelik din hizmetleri faaliyetlerinin koordinasyonu sağlanmıştır. Her ilde bütün engel gruplarına ait K. Kursları açılması sağlanmıştır, (her ilde olmasa da) merkezi bir camide Cuma hutbeleri işaret diline çevrilmektedir. Hutbe, önceden işaret diline çevrilerek sosyal medya hesaplarından paylaşılmaktadır. Diyanet TV’de yayımlanan bir çok program işaret diliyle çevrilmektedir.”(İEK-1)

“Başkanlığımız tüm engelli gruplarına (görme engelli, işitme engelli, bedensel engelli vs.) hizmet vermektedir. Kur’an kurslarımızda ihtiyaç olması halinde görme ve işitme engellilere yönelik özel sınıflar açılmaktadır. Sınıflarımızda engel durumu, cinsiyet, yaş gibi durumlar gözetilerek Kur’an-ı Kerim ve din eğitim sunulmaktadır. Yine her engelli grubu için hizmet binalarımızın erişilebilir ve ulaşılabilirliği konusunda gerekli düzenlemeler yapılmaktadır. Sınıf ve kurs ortamları da hakeza engellilerin ihtiyaçlarına göre dizayn edilmektedir. “(İEK-2)

“Her Müslümanın en doğal hakkı olan dini ibadetlerini öğrenme ve yerine getirmede, engelli bireylerin de rahat bir şekilde ibadetlerini yapmaları için ibadethanelere erişim engellerinin kaldırılması ,görme engelliler için Braille alfabesiyle basılmış Kuran-ı Kerim ve dini bilgiler kitapları ,işitme engelliler için işaret dili elif ba kitapları, bu alanlarda Kur’an kurslarının açılması.”(İEK-3)

“İnşa edilen Camilerde gerek abdesthaneler olsun gerekse ibadethane bölümü olsun artık engellilere göre yapılması güzel. Engellilere yönelik kursların verilmesi, manevi rehberlik ve danışmanlık yapılması oldukça olumlu gelişmeler.” (İEK-4)

İl engelli koordinatörlerinin yanıtları incelendiğinde, engellilere sunulan Kur’an kursu hizmetlerinin diğer hizmetlere nazaran öne çıktığı görülmektedir. Bu durum engellilerin verdiği yanıtlarla örtüşmektedir. Yine bununla birlikte cami hizmetlerinde engellilerin ibadetleri için çalışmalar yapıldığı, Diyanet TV’nin bilhassa işitme engelliler için düzenlediği programlar ve il engelli koordinatörü ile hizmet sunmaya çalıştığı görülmektedir.

1.2. Diyanet İşleri Başkanlığının İşitme Engellilere Yönelik Faaliyetlerine İlişkin Bulgular

Şekil 4. Diyanet İşleri Başkanlığının İşitme Engellilere Yönelik Faaliyetleri

Şekil 5’de görüldüğü üzere katılımcılar DİB’in işitme engellilere yönelik Kur’an kursları, hac ve umre hizmetleri, medya ve internet kanalları, basılı yayınlar ile engelli koordinatörlüğü olmak üzere 5 faaliyetinden haberdar olduklarını belirtmiştir. Bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir;

“Diyanet İşleri Başkanlığı’nın web sitesini bazen ziyaret ediyorum” (İE-6)

“Engelliler gününde Diyanet TV’de yapılan programları çok beğeniyorum.” (İE-2)

“Bir kez Kur’an kursuna katılmıştım. Halen devam ettiğini biliyorum.”(İE-20)

“Kur’an Kursuna katılmak istiyordum ama fırsat bulamadım. İşitme engellilerin Kur’an kurslarından faydalandığını biliyorum.” (İE-26)

“İşitme engelliler için Hac ziyareti olduğundan haberim var. İşaret dili bilen hocalar ibadetlerde yardımcı oluyorlarmış.” (İE-13)

“İşitme engelliler için bir faaliyetten ya da hizmetten haberim yok.” (İE-7)

“Memleketime gittiğimde (Osmaniye) orada Kur’an kursunda Kur’an öğrenmiş olan iki işitme engelli arkadaşımın muhabbet etmiştik. Kur’an öğrenmenin kolay olduğunu söylemişlerdi.” (İE-4)

“İlimizde bir engelli görevlisi olduğunu duydum ama ne iş yaptığını bilmiyorum.” (İE-9)

Katılımcıların görüşlerine bakıldığında bir önceki başlıkta verilen bilgilere yakın bilgiler elde edildiğini söyleyebiliriz. Katılımcıların en fazla haberdar olduğu faaliyetlerin Kur’an kursları ve internet-medya kanalları olduğu görülmekte olup işitme engellilere yönelik Hac ve umre faaliyetlerinden birçoğunun haberdar olmadığı, engelli koordinatörlüğünün faaliyetleri hakkında ise neredeyse hiçbir katılımcının bilgi sahibi olmadığı anlaşılmaktadır.

İl engelli koordinatörlerinin işitme engellilere yönelik faaliyetler hakkında görüşleri şu şekildedir:

“Her ilde bütün engel gruplarına ait K. Kursları açılması sağlanmıştır, (her ilde olmasa da) merkezi bir camide Cuma hutbeleri işaret diline çevrilmektedir. Hutbe, önceden işaret diline çevrilerek sosyal medya hesaplarından paylaşılmaktadır. Diyanet TV’de yayınlanan birçok program işaret diliyle çevrilmektedir.”(İEK-1)

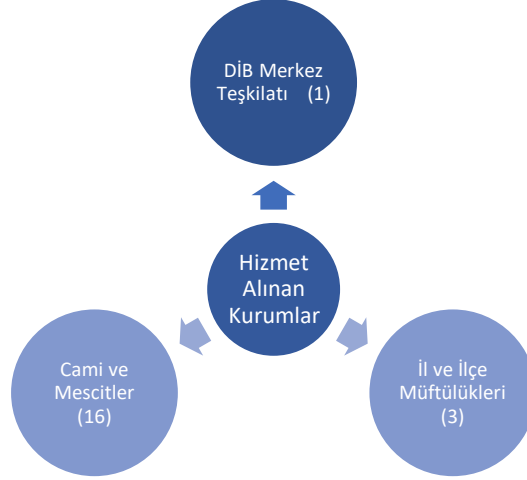
“İşitme engelliler alanından örnek verecek olursam, başkanlığımız tarafından içinde bulunduğumuz eğitim-öğretim döneminde işitme engelliler için özel müfredat hizmete sunulmuştur. Böylelikle Başkanlığımız kendisini her geçtiğimiz gün yenilemekte olduğundan bu hizmetleri yeterli buluyorum.”(İEK-2)

“İşitme engelliler için işaret dili elif ba kitapları, bu alanlarda Kur’an kurslarının açılması gibi etkinlikler bulunmaktadır.”(İEK-3)

“Türkiye genelinde yarışma düzenleyip kazanan işitme ve görme engelli öğrencilerimizi umre hediyesi ile taltif etmektedir. Kuran kurslarımızdaki Engelli öğrencilerimize engeline göre (görme-işitme) dini materyalleri evine Ücretsiz göndermektedir. Elif-ba, Kuran-ı Kerim, Meal, dini bilgiler kitapları, 40 hadis, seçme dualar, mesneviden hikâyeler olmak üzere dini yayınlar daire başkanlığındaki talep edilen eserleri ücretsiz göndermektedir.(İEK-5)

Koordinatörlerin yanıtları incelendiğinde Kur’an kursları ve cami hizmetlerinin sunulan hizmetlerde diğer hizmetlere göre ön planda olduğu görülmektedir.

2. İşitme Engellilerin Diyanet İşleri Başkanlığından Hizmet Aldığı Kişi ve Kurumlara İlişkin Bulgular

Şekil 5. İşitme Engellilerin DİB'den Hizmet Aldığı Kurumlar

İşitme engellilerin hizmet aldığı kurumlar Merkez teşkilatı, cami ve mescitler ile İl ve İlçe Müftülükleri olarak üç kategoriye ayrılmıştır. Tablodaki verilerin elde edildiği katılımcıların görüşlerinden bazıları aşağıda verilmiştir;

“Her Cuma mutlaka namaza giderim.” (İE-20)

“Dindar bir ailem var. Küçük yaştan beri babamla namaz için camiye giderim.” (İE-22)

“Söylenilenleri anlamasam da camide bulunmak bana huzur verdiği için bazen camileri ziyaret ederim.” (İE-19)

“Umre ziyareti için bilgi almak istemiştım. Sağır ve dilsiz olmayan bir yakınımın Ankara’yı (Başkanlığı) arattım. Güzel bilgiler verdiler. (İE-2)

“Buca İlçe Müftülüğü işitme engellilere çok değer veriyor. İlçemizde işitme engelli Kur’an kursu var.” (İE-27)

“İlçe müftüsü engelliler gününde derneğimizi ziyaret etmişti. Kendisi her konuda bize yardımcı olabileceğini söylemişti.” (İE-24)

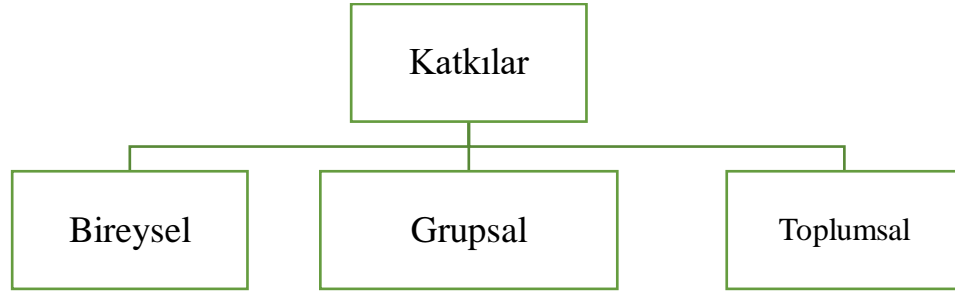
“Mahallemizdeki caminin hocası işaret dili öğreniyor. Biz de kendisine yardımcı olmaya çalışıyoruz. Özellikle ramazan ayında camiye her gün ziyarette bulunuyoruz.” (İE-21)

“Kur’an kursuna gittim ama çok zorlandım. Halen Kur’an okumaya çalışıyorum.” (İE-20)

Verilen yanıtlardan işitme engelli bireylerin DİB’in cami ve mescit hizmetlerinden Başkanlığa bağlı diğer kurumlara oranla daha fazla hizmet aldığı öne anlaşılmaktadır. Görüşülen kişiler genellikle cami hizmetlerine namaz ibadeti için başvurduklarını belirtmiştir. Yine Kur’an kursu hizmetlerinden faydalanmak amacıyla camilere giden işitme engelliler bu kurslardan istifade ettiklerini söylemiştir. Katılımcıların Müftülüklerden din hizmeti alma durumu çok az olup merkez teşkilatında bu oran daha da azalmaktadır.

3. Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmetlerinin İşitme Engellilere Katkılarına İlişkin Bulgular

Diyanet İşleri Başkanlığının sunduğu din hizmetlerinin işitme engelli bireylere olan katkıları Şekil 7’de ifade edildiği gibi üç başlık altında toplanmıştır.

Şekil 6. DİB Hizmetlerinin İEB’e Katkıları

3.1. Kişisel Katkılara İlişkin Bulgular

Diyanet İşleri Başkanlığının engelli bireylere yönelik hizmetleri onların hem bireysel hem de topluluk olarak dini anlamaları ve ibadetlerini doğru bir şekilde yerine getirebilmelerini amaçlamaktadır. Katılımcılara DİB’nin İEB’ye sunduğu din hizmetlerinin katkıları hakkında yöneltilen sorulara verilen yanıtlarda kişisel katkıları içeren cevapların diğer kategorilerden daha fazla olduğu görülmektedir. Bu cevaplardan bazıları şu şekildedir:

“Mahallemizde bir hoca işitme engelliler için Kur’an kitabı hediye etmişti. (Diyanet Vakfı tarafından hazırlanan elif ba’yı kastediyor) Benim için çok güzel bir hediyeydi. Arapça harfleri öğrendim.” (İE-15)

“Diyanet TV’de işaret diliyle hazırlanan programları izliyorum. Bana din hakkında çok şey öğretti.” (İE-2)

“Mahallemizdeki caminin imamı çok fazla işaret dili bilmemesine rağmen ben ve iki arkadaşıma abdest almayı ve namaz kılmayı öğretti.” (İE-21)

“Cuma günleri namaza gidiyorum. İnternette Cuma hutbesini izliyorum. Bu güzel oluyor.” (İE-10)

“Ramazan ayında ailemle birlikte Diyanet TV’yi izledim. Dinimizle ilgili programlar çok güzeldi. Arkadaşlarıma da mesajla izlemesini söyledim.” (İE-30)

“Biz okulda dini konuları çok iyi anlamamıştık. (öğretilmediğini anlatmak istedi) İnternette dini konuları işaret diliyle izliyorum ve anlıyorum. (İE-18)

“Maddi durumumuz iyi değil. Mahallemizdeki camide engellilere yardım toplanıyor.” (İE-27)

Katılımcıların yanıtları dini konularda çeşitli sebeplerden dolayı yeteri kadar bilgi sahibi olmayan İEB’lere özellikle medya kanallarının (Diyanet TV, web sitesi) dini konularda kendilerine katkı sağladığını göstermektedir. Ayrıca işaret dili bilen din görevlilerinin İEB’lere dini konularda yardımcı olduğu ganlaşılmaktadır. Yine 5.1.2 ve 5.1.3 başlıklı konularda da belirtildiği gibi öğrenmeyi yalnızca görsel materyaller ile gerçekleştirebilen İEB’lere basılı yayınların katkısı çok fazla değildir.

3.2. Grupsal Katkılara İlişkin Bulgular

Diyanet İşleri Başkanlığının işitme engellilere yönelik sunduğu din hizmetlerinin katkılarına ilişkin bir diğer kategori de grupsal katkılardır. Katılımcıların bir kısmı bu hizmetlerin kişisel olduğu kadar grupsal olarak da dini yönden fayda sağladığını belirtmektedir. Söz konusu katkılara ilişkin katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“Derneğimizdeki televizyonda Ramazan aylarında Diyanet TV’yi izleyip dini konular hakkında aramızda konuşuyoruz.” (İE-30)

“Müftülüğün Ramazan ayında düzenlediği iftara davet edilmiştik. Hepimiz çok mutlu olduk.” (İE-20)

“Bir arkadaşımızın cenazesinden sonra imamın konuşması işaret diliyle tercüme edilmişti. Küslüğün iyi bir şey olmadığını söylemiş ve hakkımızı helal etmemizi söylemişti. O günden sonra arkadaşlarımız arasında küslük hiç olmuyor.” (İE-4)

“Bayramlarda mahalle camimizde engellilere yardım ediliyor. Bizim için bu çok önemli bir şey. İnsanlar bize iyi davranıyor camide.” (İE-27)

“Cuma namazında hocanın söylediklerini internetten işaret diliyle izliyoruz. O haftaki konuyu arkadaşlarımızla birbirimize anlatıyoruz.” (İE-2)

“Kulübümüzün futbol takımının final maçından önce camide dua edilmişti. Biz o sene kupayı aldık. Sonra her maçtan önce hep birlikte dua etmeye başladık.” (İE-19)

Verilen yanıtlar, işitme engellilere sunulan din hizmetlerinin onları motive edici niteliği bulunduğunu göstermektedir. İşitme engelliler bilhassa camilerden aldıkları hizmetlerin grup olarak dini etkileşimde büyük fayda sağladığını belirtmektedir. Ayrıca internet ve televizyon aracılığıyla sunulan hizmetlerin grubun tümü veya çoğunluğu tarafından takip edilmesi yine bunların dini bilgilerin aktarılması konusunda oldukça önemli bir yere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

3.3. Toplumsal Katkılara İlişkin Bulgular

DİB'in sunduğu hizmetlerin İEB'lere olan katkılarından bir diğeri de toplumsal katkılardır. İşitme engelliler özellikle aile içi ilişkilere oldukça fazla değer vermektedir. *“Toplumun en küçük yapı birimi ve temel unsuru olan aile, insanlığın başlangıcından beri süreç içerisinde çeşitli etkileşimler sonucu değişikliklere uğrasa da varlığını günümüze kadar koruya gelmiştir. Aile, insanların yaşamlarını idame ettirecekleri ilk sosyal çevredir.”*⁷⁸Engellilerin toplumla adaptasyonunun başladığı ilk yer aileleridir. Nitekim katılımcıların yanıtlarında da sunulan hizmetlerde aile ön plana çıkmaktadır. Bu yanıtlardan bazıları şu şekildedir:

⁷⁸ (Faruk TURGUT, Medeniyet ve Toplum/Bahar 2017, Cilt 1, Sayı 1)

“Babam ve kardeşimle her hafta Cuma namazına gideriz. Ayrıca bayramlarda ve ramazan namazlarında da (teravih namazı) mutlaka gidiyoruz. Ailemle namaza gitmeyi çok seviyorum.” (İE-22)

“Ailemle Diyanet TV izliyoruz. Oradan öğrendiklerimi bazen onlara anlatıyorum çok beğeniyorlar.” (İE-30)

“Kardeşim camide Kur’an öğrendikten sonra bana da öğretti. İşitme engellilerin Kur’an kitabı var işaretlerle anlatıyor. Çok güzel” (İE-15)

“Akrabalarımızla bir araya geldiğimizde dini konular konuşulunca ben internetten videoları izleyip onlara söylüyorum. Hepsi mutlu oluyor. (beğeniyor) (İE-2)

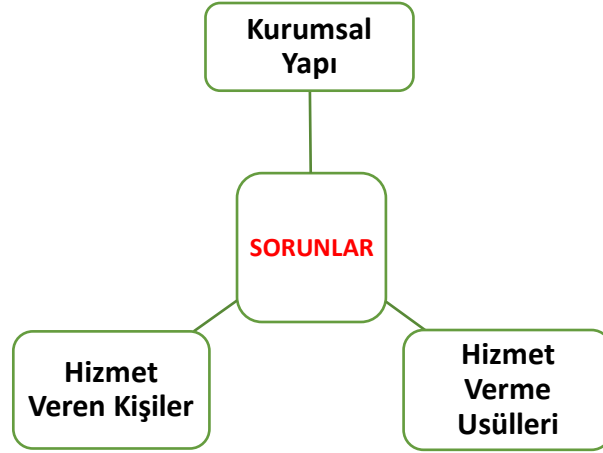
“Bence verilen hizmetler herkesin (toplumdaki diğer kişiler) engellilere daha iyi davranmasını sağlıyor. Ben camiye gittiğimde bunu görüyorum.” (İE-26)

Katılımcıların yanıtları dini hizmetlerin aile içi ilişkilerde ve toplumun diğer unsurlarında işitme engelliler için olumlu etkiler meydana getirdiğini göstermektedir. Özellikle bu hizmetlerden öğrenilen dini bilgilerin ailenin diğer fertleriyle paylaşılması işitme engellilerin aile içi ilişkilerini geliştirmesinde önemli bir etkidir. Bu bağlamda yine bir katılımcı din hizmetlerinin toplumun engellilere bakışını olumlu yönde etkilediğini belirtmesi dikkat çekicidir.

4. Diyanet İşleri Başkanlığının İşitme Engellilere Yönelik Hizmetlerinde Karşılaşılan Sorunlara İlişkin Bulgular

İşitme engelli bireylerin din eğitimi öncelikle ailelerinde başlamakta ve daha sonra eğitim aldıkları kurumlarda devam etmektedir. Bu noktada karşılaşılan problemlerin başında ailelerin teorik dini bilgilerindeki eksiklik ile eğitim kurumlarında dini eğitimin istenildiği biçimde verilememesi gelmektedir. Yapılan araştırmalarda yetişkin İEB’lerin din eğitimlerini yaygın din eğitimi kapsamında camiler, Kur’an kursları (özellikle kadın İEB’ler) ve sivil toplum kuruluşları yoluyla aldıkları görülmüştür. Dini konuları anlama ve anlamlandırma noktasında diğer engel türlerine göre daha dezavantajlı durumda olan işitme engellilerin bu konularda bilgi edinmelerini sağlamak amacıyla DİB tarafından farklı alanlarda hizmet verildiği çalışmamızın önceki bölümlerinde belirtilmiştir.

Başkanlığın işitme engellilere yönelik sunduğu hizmetlerde karşılaşılan sorunlar Şekil 8’de belirtildiği gibi üç başlık altında incelenmiştir.

Şekil 7. DİB’in İEB’lere Yönelik Hizmetlerinde Karşılaşılan Sorunlar

4. 1. Kurumsal Yapıya İlişkin Sorunlar

İşitme engelli bireylerin aldıkları din eğitimi 2000’li yılların başlarına kadar yalnızca örgün eğitimde MEB’in belirlediği müfredat çerçevesinde ve işaret dili bilen az sayıda öğretmen tarafından gerçekleştirilmekteydi. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012 yılında başlattığı “İşittik ve İtaat Ettik” projesiyle birlikte son 10 yıldır işitme engellilerin din eğitimine daha fazla önem vermeye çalışmaktadır. DİB’in İEB’lere yönelik sunduğu hizmetlerde karşılaşılan sorunların ilki kurumsal yapıya ilişkin hususlardır. Katılımcılar, kurumsal yapı hakkındaki sorulara şu cevapları vermiştir:

“Diyanet İşleri Başkanlığının adını duydum ama ne iş yaptığını bilmiyorum.” (İE-7)

“Diyanet İşleri Başkanını televizyonda görüyorum. Başkanlığın engelliler hakkında faaliyetlerinden haberim yok.” (İE-11)

“Diyanet İşleri Başkanlığının dini konular hakkında görevi olduğunu biliyorum. İşitme engelliler için bir etkinliğini görmedim.” (İE-5)

“Sadece engelliler gününde ve bazen Ramazan ayında Müftülük bizi ziyaret ediyor.” (İE-9)

“Diyanet Başkanlığını biliyorum. İzmir’de şubesi var mı haberim yok.” (İE-28)

“Dernek olarak Müftülüğü ziyaret ediyoruz. Personel güleryüzlü, sıcakkanlı ama dini bilgileri bize anlatabilecek kimse yok.” (İE-23)

“Diyanet İşleri Başkanlığının işitme engellilere önem verdiğini düşünmüyorum.” (İE-26)

“Diyanet İşlerinin engelliler için bazı etkinlikleri güzel ama bence yetersiz. Biz İslamiyet’i çok iyi bilmiyoruz ama Müslümanız.” (İE-17)

“Diyanet İşleri Başkanlığı’nın web sitesini bazen ziyaret ediyorum, engelsiz diyanet sitesinde işaret diliyle konu anlatımı var. Bunu beğendim mesela.” (İE-6)

“Bu zamana kadar Diyanet ile ilgili bir etkinlikten haberim olmadı.” (İE-25)

Mülakat yapılan il engelli koordinatörlerinin bu konuda verdikleri yanıtlar da şöyledir:

“İşitme Engellilere yönelik son zamanlarda yapılan faaliyetler çok çeşitlendi. Hutbe vaaz çevirileri, Kur’an kursları, işaret diliyle dini kavramlar sözlüğü, cüz, Diyanet TV programları vb. daha da geliştirilebilir.”(İEK-1)

“Başkanlığımız güzel çalışmalar yapıyor ama vatandaşlarımıza bu hizmeti götürecek gönüllü ve donanımlı personelin arttırılması, bununla ilgili çalışmaların yapılması gerekir,”(İEK-3)

“Her İlçeden bir temsilciye işaret dili eğitimi verilmesi lazım. Temsilcinin kendisi de bulunduğu ilçede diğer personele aynı eğitimi vermesi gerekir diye düşünüyorum. Sorun işitme engelliler ile iletişim sağlayamamız.”(İEK-4)

“Başkanlığımız sürekli kendini geliştirmek ve yenilemektedir. Bu konuda gerektiğinde diğer kurumlarla işbirliği yapmaktadır ve karşılıklı koordinasyona da önem vermektedir. Geçtiğimiz birkaç sene içerisinde engelliler alanında birçok yeniliğe imza atmıştır. İşitme engelliler alanından örnek verecek olursam, başkanlığımız tarafından içinde bulunduğumuz eğitim-öğretim döneminde işitme engelliler için özel müfredat hizmete sunulmuştur. Böylelikle Başkanlığımız kendisini her geçtiğimiz gün yenilemekte olduğundan yeterli buluyorum.”(İEK-5)

“Engelsiz bireyler gibi her mahallede kendilerinin ulaşabileceği kurs bulunmaması, kurslara erişememek gibi sorunların olduğunu düşünüyorum.”(İEK-2)

İşitme engelli katılımcıların yanıtlarına bakıldığında DİB'in engellilere yönelik faaliyetlerinin yeteri kadar farkındalık meydana getirmediği söylenebilmektedir. Katılımcılar dini konularda bilgi almak için gönüllülük esasıyla kurumlara başvuruda bulunmaktadır. DİB'in il ve ilçelerdeki temsilcilikleri olan müftülükler ise işitme engelli bireylere belirli günler harici ulaşım sağlamamaktadır. İşitme engellilerin birçoğu Başkanlığın ismini duymasına rağmen etkinliklerinden haberdar değildir.

İl engelli koordinatörleri ise Başkanlığın hizmetlerini genel olarak başarılı ve yeterli görmekte ancak personel yetersizliği ve yine personele yönelik kurum içi eğitimlerin arttırılmasının ihtiyaç olduğu görüşünü belirtmektedir.

4. 2. Hizmet Veren Kişilere İlişkin Sorunlar

Kurumların misyon, vizyon ve politikalarının istenilen hedefe ulaşması ancak personellerinin göstereceği performansın başarısı ile mümkün olabilmektedir. DİB 2021 yılı itibariyle toplam 128.469 personeli⁷⁹ ile ülkemizde faaliyet gösteren kurumların içerisinde en fazla personele sahip resmi kurumlardan birisidir. DİB'in işitme engellilere yönelik sunduğu hizmetlerde karşılaşılan sorunlarda hizmet veren kişilere ilişkin bir takım eksiklikler görülebilmektedir. İEB'lere bu konuda sorulan sorularda alınan yanıtlar aşağıda verilmiştir.

“İlimizde görevli il engelli koordinatörü olduğunu bilmiyorum.” (İE-28)

“Camilerde imamlar çok iyi insanlar, işitme engelli olduğumu söylediğimde sarılıp, sırtımı sıvazlıyorlar ama hepsi bu kadar. Soru sormak istediğimde soramıyorum. Namazı kılıp çıkıyorum.” (İE-22)

“Müftülüğe gittiğimizde güzel karşılanıyoruz ama bizimle iletişim kuramıyorlar. Genelde kalem ve kağıt vererek yazmamız isteniyor ama biz onların yazdıklarını çok anlamıyoruz. Bizim de yazımız sağlıklı insanlar kadar iyi olmadığı için anlamıyoruz. Ama hepsi sıcak davranıyorlar.” (İE-20)

“Hiç işitme engelli din adamı görmedim. Müftülükte işitme engelli çalışan var mı bilmiyorum.” (İE-5)

⁷⁹“Personel Sayıları” erişim 18 Aralık 2021, <https://stratejigelistirme.diyenet.gov.tr/Documents/2021YiliPerformansProgrami.pdf>

“14 senedir faaliyet gösteren bir derneğimiz var ama bize hiç gelip din eğitimi verilmedi. Sadece engelliler gününde çiçek vermeye geldiler. İşaret dili bilmedikleri için anlaşma sorunu yaşadık.” (İE-9)

“Ben 45 yaşındayım ve bu zamana kadar işaret dili bilen bir cami görevlisi görmedim. Bu yüzden dini bilgim çok az.” (İE-26)

“İl engelli koordinatörü ne demektir bilmiyorum, ilk kez duyuyorum.” (İE-25)

“Cami görevlilerini seviyorum. Onlar iyi, samimi insanlar. İşaret dili bilmedikleri için üzülüyorum.” (İE-19)

“Mahalle camimizin imamıyla selamlaşıyoruz bana işaret diliyle nasıl olduğumu soruyor ama daha fazla bir şey konuşamıyoruz. Engelli koordinatörünü hiç görmedim ne görevinin olduğu hakkında bilgim yok.” (İE-10)

Din hizmeti veren personellerin engellilere ilişkin yaklaşımlarında yaşanan sorunlara dair İEK’lerin görüşleri ise şu şekildedir:

“İşitme engelliler alanında çalıştığımndan bu alanla ilgili gözlemlediğim sıkıntılardan biri personelin dil yetersizliği. Dile hakim olmadan eğitim vermeye başlandığında engelliler tarafından hoca yetersiz görülebiliyor, bundan daha önemlisi ise personel, vermek istediği bilgileri ya karşı tarafa aktaramıyor yada kasıtsız olarak hatalı aktarıyor.”(İEK-2)

“İşaret dili bilen personel azlığı en büyük sorun ayrıca gönüllülük olmayınca ne yazık ki hizmet vermek zor.”(İEK-3)

“İllerde işaret dili bilen personel azlığı, il merkezinde yapılan faaliyetlerin taşrada ilçelere yayılamaması vb. sorunlar yaşanmaktadır.”(İEK-1)

“Her ilçeden bir temsilciye işaret dili eğitimi verilmesi lazım. Temsilcinin kendisi de bulunduğu ilçede diğer personele aynı eğitimi vermesi gerekir diye düşünüyorum. Sorun işitme engelliler ile iletişim sağlayamamamız.”(İEK-4)

“Eğitim verecek personel sayısının azlığı nedeniyle bazı ilçelerimizde kurs açılmaması, Hutbeyi işaret diline çevirecek personelin yetersiz olması başlıca sorunlardır.”(İEK-5)

İEB’lere din hizmeti veren kişilere ilişkin sorunlar konusunda en fazla sorunun işaret dili bilen personellerin bulunmayışı ve bu hizmetleri işitme engellilere aktaramaması gelmektedir. Bu noktada iki katılımcı grubunun verdiği cevaplar

birbiriyle örtüşmektedir. İEB'ler ve İEK'lar işaret dili sebebiyle yaşanan iletişimsizliğin din hizmetlerinin sunulmasının önündeki temel sorun olduğunu belirtmektedir. Buna karşın işitme engelliler Diyanet personellerinin (özellikle cami ve müftülük çalışanlarının) iyi niyetli, sıcakkanlı ve güleryüzlü olduğunu belirtmektedir. Ayrıca işitme engellilerin DİB hizmetlerinde yaşadıkları sorunlardan birisi de engelli koordinatörlerinin kendilerine ulaşmamasıdır. Bu konuda da birçok işitme engelli katılımcı il engelli koordinatörlüğü ve il engelli koordinatörü hakkında bilgi sahibi olmadıklarını belirtmektedir.

4.3. Hizmet Verme Usullerine İlişkin Sorunlar

Diğer engel türlerinden farklı olarak işitme engelli bireylerin öğrenmelerinin tamamına yakını görsellik üzerinden gerçekleşmektedir. Bu nedenle işitme engellilerin soyut kavramlar üzerine fikir yürütmeleri ve bu kavramları tanımlamaları oldukça zordur. Dini kavramların genellikle soyut olması nedeniyle söz konusu kavramların işitme engellilere aktarılması için somutlaştırılması ve basitten karmaşığa doğru anlatılması gerekmektedir. Gerek İEB'ler gerekse onlara dini hizmet veren kişilere yönelik DİB Yayınları tarafından 2013 yılında Türk İşaret Dili Dini Kavramlar Sözlüğü hazırlanmıştır.⁸⁰ Bu sözlükte dini kavramlar işaret dili ile görselleştirilmiştir. Ayrıca sözlüğün güncellenmesi için 13.07.2021 tarihinde Başkanlığa bağlı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün organizasyonunda bir çalıştay düzenlenmiştir. Daha önce de belirtildiği üzere 2012 yılında itibaren DİB tarafından İEB'lere yönelik hizmetlerde oldukça ilerleme kaydedilse de bu hizmetlerin işitme engellilere aktarılmasında halen birçok problemlerle karşılaşmaktadır. Bu sorunlardan birisi de hizmet verme usullerine ilişkin sorunlardır. Katılımcıların usullere dair verdiği yanıtlar şu şekildedir:

“Cuma namazlarında hoca konuşurken ona bakıyorum ama ne söylediğini anlamıyorum. Merak ediyorum ama sadece bakıyorum. Canım sıkılıyor.” (İE-22)

“Bir kez Kur'an kursuna gittim. Hiçbir şey anlayamadım. Arapça okunuşu çok zor, karıştırdığım için bıraktım.” (İE-20)

⁸⁰“ Türk İşaret Dili Dini Kavramlar Sözlüğü” erişim 21 Aralık 2021, https://webdosya.diyanet.gov.tr/Engelsiz/Document/sozluk_tiddks.pdf

“Camilerde yazan yazıların anlamını merak ediyorum. Yakınlarıma sorduğumda onlar da bilmediklerini söylüyor.” (İE-22)

“Dini konuları çok bilmiyorum. Hocaların anlattıkları bana farklı geliyor. Bizim dilimizi çok iyi bilmedikleri için soru sorduğumda bazen başka cevap alıyorum.” (İE-23)

“Siz mesela Hacca gitmekten bahsettiniz biraz önce. DİB bize bu konuda hiç bilgi vermiyor.” (İE-5)

“Ben ve arkadaşlarım namaza gidiyoruz bazen. Yanımızda namaz kılan kişilere bakıyoruz. Onların ne söylediğini (burada dudaklarını oynatarak içlerinden ne okuduklarını kastediyor) bilmiyoruz. Hocaların bize bunları öğretmesini isterdim.”(İE-19)

“Televizyonda dini kanalda işaret diliyle bazı programlar oluyor. İzliyorum, merak ediyorum ama genelde bir şey anlamıyorum.” (İE-11)

“Camilerde bedensel ve görme engelliler için yerler yapılmış ama işitme engelliler için bir bölüm hiç görmedim. O yüzden camiye çok gitmiyorum.” (İE-26)

“İşitme engelliler için düzenlenen etkinliklerin hiçbirinden haberim olmuyor. Yunanistan’da bir arkadaşım ile konuştuğumda onların kiliselerinde işitme engelliler için özel törenler yapıldığını söylemişti. Ben de camilerde bizim için böyle etkinlikler olsun isterdim.” (İE-25)

“Ben dini olarak neredeyse bir şey bilmiyorum. Çünkü ailem de çok bilmiyor. Okulda da anlatılmadı çok iyi. Daha sonra da öğreneceğim bir ortam olmadı.” (İE-28)

İl engelli koordinatörlerinin hizmet usullerine ilişkin yaşanan sorunlar hakkındaki görüşleri ise şu şekildedir;

“Gerek Dini Bilgiler konusunda gerekse Kur’an’ı Kerim öğretimi konusunda işaret dilini iyi kullanamadığımız için talepleri karşılayamıyoruz.”(İEK-4)

“En büyük sorunlar bence eğitim veren personelin engelliler dünyasına – ne kadar diline, kültürüne vs. hâkim olsa da – tam olarak adapte olamamasından kaynaklanmaktadır. Bu da doğal bir eksikliktir. Çünkü kendisi engelli olmayan birey hiçbir zaman karşısındakini tam olarak anlayıp kavrayamaz, her zaman bir şeyler eksik kalır.”(İEK-2)

“Engelsiz bireyler gibi her mahallede kendilerinin ulaşabileceği kurs bulunmaması, kurslara erişememek gibi sorunlar mevcuttur.”(İEK-3)

“Eğitim verecek nitelikli personelin azlığı sebebiyle her ilçede kurs açılmaması ve hutbeyi işaret diline çevirecek personellerin çok az olması ciddi sorunlardır.”(İEK-5)

İEB’lerin verdiği yanıtlar incelendiğinde işaret dili, konuların karmaşıklığı sebebiyle anlaşılması ve hizmetlerin kendilerine ulaşmamasının temel sorunlar olduğu görülmektedir. Özellikle cami hizmetlerinde personellerin ve cami donanımlarının yetersiz olduğu belirtilmektedir. Dini konuların İEB’lerin anlayabileceği seviyede anlatılmaması da bir diğer usul sorununu oluşturmaktadır. Personellerin bu kişilerin hazırbulunuşluk seviyelerine göre dini bilgileri somutlaştırarak ve basitten karmaşığa doğru anlatmaları gerekmektedir. Bu noktada dini bilgiler bakımından donanımlı fakat işaret dili ve işitme engellilik konusunda yeterli bilgiye sahip olmayan din görevlilerinin anlatımı yetersiz bulunmaktadır. Camilerin fiziki altyapılarının işitme engellilere göre hazırlanmadığı, diğer engel türlerine yardımcı olacak türde düzenlemeler yapılsa da kendilerinin ihmal edildiği belirtilmektedir.

İl engelli koordinatörlerinin verdiği cevaplar İEB’lerin konuyla görüşlerini destekler niteliktedir. İşitme engellilere din hizmeti veren personelin bilgi konusunda bir sıkıntısı olmamasına rağmen aktarma konusunda eksikliklerinin bulunması nedeniyle yaşanan iletişimsizliğin temel sorun olduğunu belirten İEK’lara göre bir diğer sorun, din hizmetlerinin yaygınlığıdır. Verilen yanıtlarda düzenlenen etkinliklerin İEB’lere yeteri kadar etkin bir biçimde ulaştırılmadığı anlaşılmaktadır. Kursların il genelinde kısıtlı yerlerde verilmesi, işaret dili bilen personellerin çok az olması sebebiyle İEB’ler dini konuda bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

1. SONUÇ

Çalışmamızın bu bölümünde araştırma bulgularından elde edilen sonuçlara ilişkin tartışmalar ve öneriler yer almaktadır. Engelli bireyler sahip oldukları çeşitli engel durumları sebebiyle çevrelerinden soyutlanabilmekte, yabancılaşabilmekte ve topluma uyum sağlama konusunda sıkıntılar yaşayabilmektedir.⁸¹ Temel ilke ve hedeflerinden birisi “Engelli, kimsesiz, yaşlı, yoksul, hükümlü ve tutuklu gibi ilgi ve desteğe muhtaç vatandaşlarımızın yanında olmayı din hizmetinin ayrılmaz bir parçası kabul etmek.”⁸² olan DİB, engelli bireylerin bu engel durumlarından kaynaklanan soyutlanma, yabancılaşma ve topluma uyum sağlamaları konusundaki sıkıntılarını giderebilmek için birçok hizmet sunmaktadır. İşitme engelli bireylerin DİB’in sunduğu din hizmetlerine yönelik görüşlerini öğrenmek amacıyla yapılan bu araştırmada şu sonuçlara varılmıştır.

İşitme engelli bireyler DİB’in engellilere ve özelde işitme engellilere sunduğu; Kur’an kursları, hac ve umre hizmetleri, medya ve internet hizmetleri, basılı yayınlar ve il engelli koordinatörlüğü hizmetlerinden haberdardır. Bunlar arasında Kur’an kursları ve medya-internet hizmetleri daha fazla haberdar olunan konulardır. Hac ve umre hizmetleri, basılı yayınlar ve il engelli koordinatörlüğü ise neredeyse hiç haberdar olunmayan hizmetlerdendir. İEB’lerin dinin şartlarından olan hac vazifesi hakkında bilgi sahibi olmaması, öğrenmelerini görsel materyallerle sağlamalarına rağmen kendilerine özel dini yayınların sayısının azlığı ve engellilerin inanç ve ibadet şuurunun geliştirilmesi amacıyla tertiplenen engelli koordinatörlüklerinden haberdar olmamaları önemli sorunlar olarak kendini göstermiştir.

İşitme engelli bireylerin hizmet aldıkları DİB kurumları ise merkez teşkilatı, il ve ilçe müftülükleri ile cami ve mescitler olarak tespit edilmiştir. Bu kurumlar arasında en fazla hizmet alınan kurumlar cami ve mescitler olmuştur. İl ve ilçe müftülüklerinden hizmet alan işitme engelli sayısının merkez teşkilatlarından oldukça

⁸¹ Bahçekapılı, Biyopsikososyal Açından Dinin Engellilik ve Farklı Sağlık Problemleri Üzerindeki Etkisi, s.34.

⁸² Diyanet İşleri Başkanlığının Hedefleri “İlke ve Hedefler”

fazla olduğu görülmüştür. Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda merkez teşkilatları ile il ve ilçe müftülüklerinin işitme engellilere din hizmetlerini istenilen ölçüde ulaştıramadığını ifade edilebilir.

DİB'in İEB'lere yönelik sunduğu hizmetlerin bu kişilere bireysel katkıları noktasında bilhassa Diyanet TV ve internet hizmetlerinin önemli rol üstlendiği söylenebilir. Bununla birlikte işaret dili bilen din görevlilerinin sunduğu hizmetlerin İEB'lerin dini konuları öğrenmelerinde oldukça faydalı olduğu görülmektedir. Öğrenmelerini görsel olarak sağlayabilen İEB'lerin DİB'in sunduğu basılı yayınlardan neredeyse hiç faydalanmadığını söylememiz mümkündür.

DİB hizmetlerinin İEB'lere grupsal katkılarında ise bu hizmetlerin grupları motive edici katkısı ön plana çıkmaktadır. Özellikle cami görevlilerinin sunduğu din hizmetleri ve Diyanet TV'de hazırlanan programların, grupların dini konularda toplu halde bilinçlenmelerini sağlaması ve İEB'lere bireysellikten kurtularak bir gruba dahil olmaları yönünde telkinlerde bulunması önemli taşımaktadır.

İEB'lere yönelik sunulan din hizmetlerinin toplumsal katkılarına bakıldığında bu hizmetlerin özellikle İEB'lerin aile içi ilişkileri ve toplumun diğer fertleriyle olan etkileşimlerinde birleştirici bir rol üstlendiği söylenebilir. İEB'ler kendilerine sunulan bu hizmetlerden edindikleri dini bilgilerin ailenin diğer fertleriyle paylaşılması sonucu aile içi ilişkilerinin olumlu yönde geliştiğini ifade etmektedir. Ayrıca İEB'lerin cami hizmetleri başta olmak üzere aldıkları hizmetlerin toplumun diğer bireyleriyle olan ilişkilerine müspet yönde etkisi olduğunu söylememiz mümkündür. Engellilerin yaşadıkları problemlerin başında gelen soyutlanma ve yalnızlık hisleri, özellikle cami hizmetlerinde cemaat olmanın, ibadetleri birlikte gerçekleştirmenin ve camideki diğer insanların takdirlerini toplamanın etkisiyle yerini sahiplenme, değerli kılınma gibi hislere bırakmaktadır.

DİB'in sunduğu hizmetlerde karşılaşılan kurumsal sorunlara dair katılımcıların çoğunluğu DİB'in kendilerini yeterince önemsemediğini, il ve ilçe müftülüklerinin sadece özel günlerde (engelliler haftası, kandil ve dini bayramlar vb.) kendilerini hatırladığını ifade etmektedir. Katılımcıların birçoğu DİB'in ismini duyduklarını, Diyanet İşleri Başkanını televizyonlarda gördüklerini ama tam olarak ne tür bir görevinin olduğunu bilmediklerini belirtmektedir. Kurumsal yapıya ilişkin bu sorunlara İEK'ların verdiği yanıtlar ise Başkanlığın hizmetlerinin olumlu yönde

olduğu fakat eğitimi personel sayısının az, verilen eğitimlerin ise yetersiz kaldığı yönündedir.

Hizmet veren kişilere dair problemler ise çalışmanın sorunlar bölümünün en fazla dile getirilen alt kategori olmuştur. Buna göre katılımcıların tamamına yakını işaret dili bilmeyen veya çok az bilen DİB personellerinin kendilerine yeterince dini hizmet veremediklerini belirtmiştir. İEK'ların bu konudaki yanıtlar da İEB'lerle benzerlik göstermektedir. Her iki katılımcı grubunun değindiği bir başka sorun ise iletişimsizlikten kaynaklanan anlaşma sorunudur. Buna göre işaret diline yeteri kadar hâkim olmayan personeller her ne kadar iyi yaklaşım sergileseler de İEB'lere dini bilgileri aktaramamaktadır. Ayrıca İEB'ler tarafından dile getirilen bir başka sorun da İEK'ların kendilerine ulaşmaması sorunudur. Nitekim İEB'lerin birçoğu İEK'ların varlığından haberdar değildir.

DİB'in İEB'lere yönelik sunduğu hizmetlerde karşılaşılan sorunlardan sonucusu hizmet verme usulleridir. Diğer bireylere nazaran %11'lik bir dezavantajı bulunan ve öğrenmelerinin çoğunu görsel olarak gerçekleştiren İEB'lere soyut kavramların aktarılması oldukça güçtür. Özellikle kavramlarının çoğu soyut olan dini konuları İEB'lere anlatabilmek için bu bilgileri somutlaştırmak ve basitten karmaşığa doğru ifade etmek gerekmektedir. Katılımcıların birçoğu dini kavramlara anlam veremediklerini ve görevli personelin işaret dilini yeterince bilmediği için bu kavramları kendilerine tam anlamıyla aktaramadıklarını belirtmektedir. İEB'lerin özellikle dini hizmetleri aldıkları yerler olan cami ve mescitlerde ise kendilerine yönelik herhangi bir bölüm bulunmaması bir diğer sorun olarak kendini gösterirken bu durum İEB'lerin camilerden uzaklaşmasına sebep olabilmektedir.

2. ÖNERİLER

1. Diyanet İşleri Başkanlığı; genelde engellilere, özelde ise işitme engellilere yönelik faaliyetlerini arttırmalı ve bu faaliyetlerin tanıtımlarının tüm medya kanallarında yayınlanmasını sağlanmalıdır.

2. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın merkez ve taşra teşkilatlarında görev yapan işitme engelli personel sayısının çoğaltılması gerekmektedir.

3. Merkez ve taşra teşkilatlarında görev yapan personellere yönelik düzenlenen işaret dili hizmet içi eğitimlerinin sayısı arttırılmalı, personellerin bu eğitimlere katılımları teşvik edilmelidir.

4. İşitme engelli bireylerin dini konulardaki eksiklikleri ve merakları göz önünde bulundurularak 190 ALO Fetva hattının görüntülü aramalara uygun hale getirilerek işitme engellileri de kapsayacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

5. Yalnızca işitme engellileri kapsayacak şekilde hac ve umre faaliyetleri düzenlenmelidir.

6. İşaret dili ile hutbe ya da vaaz çevirisi yapılmayan cami ve mescitlerin bir bölümü işitme engellilere ayrılmalı, bu bölümlerde işitme engellilerin anlatılan konuları takip edebilmesi için birer ekran bulundurulmalıdır.

7. İşitme engelli bireylerin çoğunlukla cep telefonuyla vakit geçirdikleri göz önünde bulundurularak DİB tarafından mobil uygulamalar geliştirilmeli ve dini konuların anlatımı sağlanmalıdır.

8. İşitme engellilere yönelik basılı yayınların sayısı arttırılmalı ve bu yayınlar istisnasız her işitme engelliye ulaştırılmalıdır.

9. Diyanet TV'de işaret dili ile yayınlanan program sayısı arttırılmalı hatta yayınlanan her programda işaret dili çevirisi veya altyazı bulunmalıdır.

10. Yüksek din öğretimi alan öğrenciler işaret dili öğrenmeleri konusunda teşvik edilmeli, işaret dili bilenlerin DİB'na atanmasında öncelik tanınmalıdır.

11. İşitme engellilere yönelik konferans, panel, sempozyum gibi etkinlikler düzenlenmeli ve dini konuların bu etkinliklerde paylaşımı sağlanmalıdır.

12. İl ve İlçelerde faaliyet gösteren işitme engelli dernek ve vakıfları müftülüklerce dış paydaş kurumları kabul edilmeli ve karşılıklı fikir alışverişinde bulunulmalıdır.

13. Her ilçede en az bir camide ve Kur'an kursunda işaret dili bilen personel görevlendirilmeli, camilerin fiziki yapısı işitme engellilerin hutbe ve vaazı işaret diline çevirecek personeli rahatlıkla takip edebilmelerini sağlayacak şekilde düzenlenmelidir.

14. Diyanet İşleri Başkanı başta olmak üzere Başkanlığın her kademesinde görev yapan personel, engellileri sadece engelliler haftası ve dini günlerde hatırlamamalı, yılın her döneminde onların yanında olduklarını hissettirecek faaliyetlerde bulunmalıdır.

15. İl ve ilçe engelli koordinatörleri mutlaka işaret dili eğitimi almalı, görev yaptıkları il ve ilçelerde ikamet eden işitme engellilerle daha fazla iletişime geçmelidir.

16. Toplumun işitme engellilere yönelik yaklaşımlarını ve farkındalıklarını çoğaltmak amacıyla programlar düzenlenmelidir.

17. İşitme engelli bireylerin ailelerine yönelik etkinlikler düzenlenmeli, ailelerin işaret dili bilmelerinin fırsata çevrilebileceği göz önünde bulunarak onlara dini konuların nasıl anlatılması gerektiği hakkında bilgi verilmelidir.

18. Örgün eğitimlerinin ardından neredeyse hiçbir din eğitimi almayan ve dini konularda dezenformasyona maruz kalan işitme engelli bireylerin doğru dini bilgilere ulaşabilmeleri sağlanmalı ve dini konularda kendilerini suiistimal edebilecek oluşumlardan uzak durmaları için gerekli önlemler alınmalıdır.

19. Diyanet İşleri Başkanlığı özellikle genç işitme engellilerin yoğun kullanımını göz önünde bulundurarak, sosyal medyayı daha aktif ve ihtiyaç odaklı güncellemelidir.

20. İşitme engelli bireylerin kendilerine ve ailelerine yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin artırılmasını sağlayacak çalışmalar yapılmaktadır.

KAYNAKÇA

Acar, Yusuf. “Hz. Peygamber’in Engellilerle İlişkilerinin Kodları”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13/1 (2016): 159.

Akay, İhsan. “İslâm Hukukunda Engellilerin Durumu.” Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 2010.

Akbayram, Süleyman. “İslam Düşüncesinde Engellilik” Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2020.

Akpınar, Burhan ve Ersözlü Zehra Nur. “Görme ve Koklama Duyularının Bilişsel Öğrenme Sürecindeki Rollerinin Karşılaştırılması” *Sosyal Bilimler Araştırması Dergisi*, 2 (2008):44.

Albayrak, Haşim ve Köse Hasan, *Engelliler Eğitiminin Tarihsel Gelişimi*, İstanbul: MEB Yayınları, 2014.

Altaylı, A. Tarık. *Hitler'in Liderlik Sırları*. İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, 2006.

Arıcı, İsmail ve Özdemir, Şuayip. Alevilerin Diyanet İşleri Başkanlığına Yönelik Görüşleri (Malatya Örneği), *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/3 (2012): 2014.

Aydın, Nurşen. “Nitel Araştırma Yöntemleri: Etnoloji,” *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 2 (2018): 3

Bahçekapılı, Mehmet. “Biyopsikososyal Açıdan Dinin Engellilik ve Farklı Sağlık Problemleri Üzerindeki Etkisi,” *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*,1 (2016): 21.

Bahçekapılı, Sevgi. “Görme Yetersizliği Olan Bireyler Ve Dini Başa Çıkma” Yüksek Lisans Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, 2019.

Başkonak, Mustafa. “Türkiye'deki Lise Mezunu İşitme Engellilerin Din Eğitiminde Karşılaştıkları Güçlüklerin Öğrenci ve Eğitimci Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi” Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016.

Bektaş, Halil. “Kur’an’ın Özürlülere Bakışı” Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2006.

Bilici, Rıdvan. “Engellilerde Dini Tutum ve Davranışlar” Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2016.

Celep, Serap ve Çeliker, Zehra Pınar, *İşitme Engellilerin Eğitiminde Öğretmen El Kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 2003.

Diyanet İşleri Başkanlığı. “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun.” Erişim 22 Eylül 2021. <https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/1>.

Diyanet İşleri Başkanlığı. “Türk İşaret Dili Dini Kavramlar Sözlüğü.” Erişim 21 Aralık 2021. https://webdosya.diyanet.gov.tr/Engelsiz/Document/sozluk_tids.pdf.

Enç, Mitat, Çağlar, Doğan ve Özsoy, Yahya. *Özel Eğitime Giriş*. Ankara: A.Ü.Basımevi, 1987.

Eser, Mithat. *Engelli Sahabiler*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2013.

Gözaydın, İhtar. Diyanet: Türkiye Cumhuriyeti’nde Dinin Tanzimi, 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

Karaca, Nuray Gökçek, “Uluslararası İlke ve Standartlar Bağlamında Engelli Hakları,” *Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1 (2019):4.

Karagöz, İsmail. *Toplumsal Emanetler: Engelliler*, Ankara: DİB Yayınevi, 2009.

Karagöz, İsmail. *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam*. Ankara: DİB Yayınları, 2005.

Karataş, Zeki. “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri” *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2015): 63. Erişim 10 Kasım 2021.
<https://silo.tips/download/manev-temell-sosyal-hzmet>

Kaya, Alim vd. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, ed. Alim Kaya, Ankara:Anı Yayınları, 2011.

Kaya, Elif. “İşitme Ve Görme Engellilere Yönelik Yaygın Din Eğitimi Veren Din Görevlilerinin Mesleki Problemleri ve Beklentileri (İstanbul Müftülüğü Örneği)”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019.

Kolat, Serkan. “Avrupa Birliği Sosyal Politikası Çerçevesinde Özürlülere Yönelik Ayrımcılıkla Mücadele ve Türkiye’deki Yansımaları” Uzmanlık Tezi, Başbakanlık ÖZÜDA, 2009.

Kula, Naci. *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*. İstanbul: DEM Yayınları, 2005.

Lafçı, Diğdem, Öztünç, Gürsel ve Alparlan, Nazan. “Zihinsel Engelli Çocukların (Mental Retardasyonlu Çocukların) Anne Ve Babalarının Yaşadığı Güçlüklerin Belirlenmesi”, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3 (2014): 723.

Mevzuat Merkezi. “Engelliler Hakkında Kanun.” Erişim 21 Ağustos 2021,
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5378&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>.

Mumcu, Hasan Erdem. “Bazı AB Ülkelerinde Uygulanan Engelli Spor Politikalarının Ekonomik, Sosyal ve Proje Bazlı Olarak Türkiye ile Karşılaştırması” Doktora Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2017.

Okumuş, Ejder, ”Din ve Sosyalleşme,” *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9/11 (2014): 249 Erişim 14 Ağustos 2021.

Okur Nejla ve Erdugan Fatma Erbil, “Sosyal Haklar ve Özürlüler: Özürlülük Modelleri Bağlamında Tarihsel Bir Değerlendirme”. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu, Denizli, 4-6 Kasım 2010.

Öztürk, Mustafa. *Türkiye’de Engelli Gerçeği*. İstanbul: Ajansvista Yayınları, 2011.

Öztürk, Mustafa. *Hayata Renk Katanlar- Engelli Grupları*. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2013.

Öztürk, Mustafa. *Türkiye’de Engelli Gerçeği*. İstanbul: MÜSİAD Yayınları, 2011.

Resmi Gazete. “Engellilerin Haklarına Yönelik Sözleşme.” Erişim 22 Ağustos 2021. http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/200907_14-1.htm

Savaşçı, Emrah. “Adli İlâhi Bağlamında Engellilik” Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, 2018.

Seyyar, Ali. *Teorik ve Pratik Boyutlarıyla Sosyal Bakım*. Ankara: SHÇEK Yayınları, 2004.

Seyyar, Ali. *Dünya’da ve Türkiye’de Engelli Dostu Sosyal Politikalar*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.

Söyler, Faruk. “Hadislerde Özur Kavramı ve Hz. Peygamber'in Özürlülere Yaklaşımı” Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2010.

Söylev, Ömer Faruk. “Yerleşik İrşat Usullerini Uygulamada Ortaya Çıkan Sorunlar ve Dinî Danışma ve Rehberlik Üzerine Bir İnceleme” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22/1 (2013): 187.

Şahin, Semra. “Özel Eğitimin Tarihçesi”, *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş* içinde ed. Ayşegül Ataman, 49. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2003.

Taş, Kemalettin. *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2002.

Tekkanat, Çağlar. “Bir Kelam Problemi Olarak Engellilik” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, 2019.

Tezcan, Münür. “Kur’an’ın Engellilere Yaklaşımı ve İslâm’ın Engellilere Sağladığı Kolaylıklar.” Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2006.

Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2003.

Turan, Süleyman. *Engellilik ve Dinler*. İstanbul: Açılım Kitap, 2017.

Tüfekçioğlu, Umran. *İşitme, Konuşma ve Görme Sorunu Olan Çocukların Eğitimi*. 3. Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset, 2005.

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. “Engellilik ve Engelli.” Erişim 21 Ağustos 2021. <https://sozluk.gov.tr/>.

Türkiye İstatistik Kurumu. “Türkiye Özürlüler Araştırması-2002.” Erişim 29 Ağustos 2021. <https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0014899.pdf>

Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan. *Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.

Yıldırım, İbrahim ve Şen, Sedat. *Eğitimde Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019.

Yücel, Mehmet. “Bedensel Engellilerin Din Hizmetlerine Erişimde Yaşadıkları Sorunlar (Alaşehir Örneği)” Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, 2021.

EKLER

EK.1.MÜLAKAT SORULARI

(İŞİTME ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK)

- 11- Diyanet İşleri Başkanlığının engellilere yönelik din hizmetleri hakkında bilgileriniz nelerdir? (Örn.Engelli Koordinasyon Merkezi, Diyanet TV, Kur'an Kursları)
- 12- Diyanet İşleri Başkanlığının İşitme Engellilere sunduğu din hizmetlerini yeterli buluyor musunuz?
- 13- Diyanet İşleri Başkanlığının işitme engellilere sunduğu din hizmetlerinin olumlu yönleri nelerdir?
- 14- Diyanet İşleri Başkanlığınca görevlendirilen engelli koordinatörünün faaliyetlerini nasıl buluyorsunuz?
- 15- Dini konularda bilgi almak istediğinizde Diyanet İşleri Başkanlığına hangi kanallardan ulaşıyorsunuz?
- 16- Diyanet İşleri Başkanlığı bu zamana kadar sizlere hangi hizmetleri sundu?
- 17- Cami görevlilerinin işitme engellilere yönelik yaklaşım ve hizmetlerini yeterli buluyor musunuz? Önerileriniz nelerdir?
- 18- Sizce işitme engellilere yönelik din hizmetleri nasıl olmalıdır?
- 19- Camilerde ve din bilgisi alabileceğiniz kurumlarda sizlere nasıl yaklaşılmasını istiyorsunuz?
- 20- İşitme engellilere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri hakkında görüşleriniz nelerdir?

Mehmet YÜCE

EK.2.MÜLAKAT SORULARI

(İL ENGELLİ KOORDİNATÖRLERİNE YÖNELİK)

- 9) Koordinatörlüğünüzün görev ve sorumlulukları hakkında bilgi verebilir misiniz?
- 10) Diyanet İşleri Başkanlığının engellilere yönelik hizmetleri hakkında bilgi verebilir misiniz?
- 11) Diyanet İşleri Başkanlığının işitme engellilere yönelik hizmetlerini yeterli buluyor musunuz?
- 12) İşitme engellilere yönelik hizmetlerde sorun ve aksaklıklar sizce nelerdir?
Bu konuda görüşlerinizi yazabilir misiniz?
- 13) Diyanet İşleri Başkanlığının işitme engellilere yönelik hizmetlerinin geliştirmesine yönelik önerileriniz nelerdir?
- 14) Diyanet İşleri Başkanlığı genelde engellilik, özelde de işitme engelliliğiyle ilgili yeterli bilgilendirme ve farkındalık oluşturma çalışmaları yapmakta mıdır?
- 15) İşitme engelliler sizlerden hangi taleplerde bulunmaktadır?
- 16) Engelliler konusunda Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki diğer birimlerle koordinasyon sizce yeterli midir?

Mehmet YÜCE

EK.3.ETİK KURULU ONAY BELGESİ

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Araştırmalar Etik Kurulu

ETİK ONAY BELGESİ

ARAŞTIRMANIN BAŞLIĞI	İşitme Engelli Bireylerin Diyanet İşleri Başkanlığının Sunduğu Din Hizmetleri Hakkındaki Görüşleri
SORUMLU ARAŞTIRMACININ ADI SOYADI	Mehmet YÜCE
ARAŞTIRMANIN AMACI	İşitme engellilere yönelik din hizmetlerinin daha aktif bir şekilde sürdürülmesi için Diyanet İşleri Başkanlığının hizmetlerinin incelenmesi ve önerilerde bulunulması araştırmanın amacını meydana getirmektedir.
ETİK KURUL KARARI	Yukarıda bilgileri verilen başvuru dosyası ile ilgili belgeler araştırmamın /çalışmamın gerekçe, amaç, yaklaşım ve yöntemleri dikkate alınarak incelenmiş ve araştırmamın / çalışmamın başvuru dosyasında belirtilen kişilerle gerçekleştirilmesinde etik ve bilimsel sakınca bulunmadığına oy birliği ile karar verilmiştir.
KARAR NO	2021/21-09
KARAR TARİHİ	07.12.2021

SOSYAL ARAŞTIRMALAR ETİK KURULU

Prof. Dr. KEREM BATIR -Başkan
Doç. Dr. M. Ağah TEKİNDAL – Başkan Yardımcısı
Prof. Dr. Çiğdem ÜNAL -Üye
Prof. Dr. Cengiz DEMİR -Uye
Prof. Dr. Esra AKIN -Uye
Doç. Dr. Levent ÇETİN -Uye
Doç. Dr. Özge KARAEĞE - Raportör
Doç. Dr. Mehmet DIRİK –Uye (katılmadı)
Doç. Dr. İsmail ERKAN -Uye

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: PA43DAF Belge Takip Adresi: <https://abs.ikc.edu.tr/ERMS/Record/ConfirmationPage/Index>

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı Soyadı: Mehmet YÜCE

Lise Öğrenimi:

Maltepe Askeri Lisesi, Menemen Lisesi

Lisans Öğrenimi:

Adnan Menderes Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi:

Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ve Din Bilimleri
Anabilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri: İşitme Engelli Bireylerin Diyanet İşleri Başkanlığının Sunduğu
Din Hizmetlerine Yönelik Görüşleri, Yüksek Lisans Tez Çalışması.

İş Deneyimi:

Çalıştığı Kurumlar:

Aydın Sosyal Bilimler Lisesi: Ücretli Öğretmen

İstanbul İl Emniyet Müdürlüğü: Polis Memuru

Menemen İlçe Nüfus Müdürlüğü: V.H.K.İ.

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi: V.H.K.İ.